

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta humanitních studií

Obor: Studium humanitní vzdělanosti

Magie a věda v osmnáctém století: Případ Mesmera a Gassnera

Bakalářská práce

Klára Pokorná

Vedoucí práce: PhDr. Martina Ondo-Grečenková, Ph.D.

Praha 2011

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 20. června 2011

.....

podpis

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala svému vedoucímu práce PhDr. Martině Ondo-
Grečkové, PhD., za její celkovou podporu, cenné rady a užitečné připomínky.

V Praze dne 20. 6. 2011 .....

Obsah

1	Úvod	5
2	Úvod do problematiky magie	8
2.1	<i>MAGIE – pojem a rozlišení</i>	8
2.2	<i>Magie a věda</i>	9
2.3	<i>Magie a náboženství</i>	12
3	Magie, lékařství a věda v 18. století	14
3.1	<i>Věda v osmnáctém století</i>	14
3.2	<i>Osvícenská medicína, stát a společnost</i>	16
3.3	<i>Magie v osmnáctém století</i>	18
4	Franz Anton Mesmer	21
4.1	<i>Historie animálního magnetismu</i>	21
4.2	<i>Stručná biografie Franze Antona Mesmera</i>	22
4.3	<i>Představení léčebné metody animálního magnetizmu</i>	25
4.4	<i>Poučky MESMERISMU:</i>	27
5	Mesmerismus ve Francii v druhé polovině 18. století	29
5.1	<i>Kulturní projevy a dobová periodika</i>	29
5.2	<i>Mesmerismus a populární věda</i>	31
5.3	<i>Kritici a stoupenci mesmerismu</i>	32
5.4	<i>Mesmerismus a revoluční radikálové</i>	35
6	J. J. Gassner a exorcismus v Německu	37
6.1	<i>Úvod do problematiky EXORCISMU</i>	37
6.2	<i>Biografie a představení léčebných metod</i>	38
6.3	<i>Kritici a stoupenci J. J. Gassnera</i>	40
7	Porovnání léčitelských metod F. A. Mesmera a J. J. Gassnera:	43
8	Zodpovězení zkoumaných otázek:	45
8.1	<i>Jaké jevy bychom v druhé polovině osmnáctého století mohli klasifikovat jako magické? ..</i>	45
8.2	<i>Existovala ve sledovaném období konkrétní hranice pro „normu“, vůči které bychom mohli vymezit „alternativu“?</i>	46
8.3	<i>Je možné nalézt paralely pozdně osvícenského věku se současností a jejími vědeckými paradigmaty?</i>	47
9	Shrnutí problematiky a nástin navazujícího projektu	49
10	Použitá literatura a zdroje	51

1 Úvod

Od Galileovy a Descartovy doby je v evropském myšlení pojem hodnocen výše než obraz, myšlení více než imaginace. V popředí poznání je logicko-diskursivní složka myšlení, která je základem velkých racionalistických filozofických systémů *Leibnize, Kanta a Hegela*. Kolem roku 1800 se krystalizuje spor pojmového a imaginativního pojetí světa – Newton kontra Goethe – a pojmové myšlení se stává hlavní náplní pozitivismu.¹

Pro svoji práci jsem zvolila epochu osvícenství, protože ji považuji za základ naší moderní doby a také proto, že zde vidím určité paralely se současností. Ve svém projektu bych ráda poukázala na dvojnárodnost osvícenského myšlení, kde proti sobě stála racionalita a duševní „neviditelné“ (magické) jevy. Diskusi k této problematice v zahraničí otevřel **Robert Darnton**, který ve svých dílech ukázal, že ani osvícenská doba nebyla přísně racionalistická a rozvinul diskusi na téma osvícenství versus magie.

Podle **Erika Midelforta** bylo osmnácté století více než věkem rozumu, protože náboženští myslitelé, mágové a věřící nezmizely. I tento autor potvrzuje skutečnost, že v té době vědecké myšlenky soutěžily s náboženskými a okultistickými tématy.²

Uvědomuji si, že se jedná o jevy zcela mimořádné, které se vyskytují za velmi zvláštních podmínek a které si současným vědeckým pohledem na svět nedokážeme vysvětlit. Ráda bych ve své práci objektivně zkoumala, na konkrétních příkladech historických osobností - rakouského lékaře **Franze Antona Mesmera** a katolického kněze, exorcisty **Johanna Josepha Gassnera** - kteří působili v odlišném „názorovém klimatu“ Francie a Habsburské monarchie, vztahy vědy, magie, exorcismu a lékařství v druhé polovině osmnáctého století. Obě dvě zvolené historické osobnosti představovali určitý protipól vůči hlavnímu pozdně osvíceneckému proudu, oba dva věřili v existenci sil, které tehdejší věda nedokázala prokázat. Považuji za nutné říci, že jejich kritici se zaměřovali spíše na „teorii“ než na jejich praktické výsledky a jejich léčebné metody zkoumali zvenčí. Z Mesmerova učení vznikla nejen moderní hypnotherapie a psychoanalýza, ale byl to právě on, kdo položil teoretický základ pro učení hnutí jako je Křesťanská věda a New Age.

Cílem mé bakalářské práce je pokusit se, na základě případové studie obou osobností, popsat, jak se v druhé polovině 18. století setkávalo přírodovědecké, náboženské a magické myšlení. Současně se sledovaným mikro – historickým tématem se budu snažit představit reprezentaci doby, poukázat na

---

¹ M. Nakonečný „Podstata a lidský smysl magie“, ze sborníku „Člověk ve světě magie“, Praha 1992, str. 2.

² H.C. E. Midelfort: *Exorcism and Enlightenment*, Yale University 2005, str. 42.

její představy a přetrvávající lidové mentality, které byly často v rozporu s vědeckým pokrokem sledovaného období. Jde mi o to ukázat, že i takzvaně „racionální“ osvícenská společnost zcela neodmítala magické jevy, a protože ve sledovaném období nebylo zcela ustanoveno striktně přírodovědecké paradigma, existoval zde větší prostor pro rozdílné přístupy v bádání. Ráda bych zdůraznila, že se jedná o velmi ojedinělé téma, které v rámci českého prostoru zůstává prakticky nezpracované. To byl také jedním z důvodů, proč jsem si jej zvolila. Myslím si, že jde o velmi zajímavou problematiku, která je i v současné době mnohde diskutovaná a vyvolává zajímavé otázky k zamyšlení. Jsem si vědoma toho, že nestačí v rámci mého bádání pouze popsat historické působení obou vybraných osobností. V závěru se pokusím nejen nalézt odpovědi na vytyčené otázky, ale ukáži na jisté paralely léčebných metod Mesmera a Gassnera se současnými „mezními“ obory nepřijatými do dnešní přírodovědy.

V rámci svého projektu budu hledat odpověď na následující otázky:

- ✓ ***Jaké jevy bychom v druhé polovině osmnáctého mohli klasifikovat jako magické?***
- ✓ ***Existovala ve sledovaném období konkrétní hranice pro „normu“, vůči které bychom mohli vymezit „alternativu“?***
- ✓ ***Je možné nalézt paralely pozdně osvícenského věku se současností a jejími vědeckými paradigmaty?***

Jako metodu pro svou bakalářskou práci jsem si zvolila mikro-historický výzkum. Současný francouzský historik **Jacques Revel** vnímá tuto metodu jako reakci na zvláštní okamžik sociální historie. Mikro-historický výzkum, svým způsobem bádání, umožňuje přistupovat k sociálním jevům jinak: „*Skrze konkrétní osud určitého člověka má především umožnit uchopení složitého propletence vztahů, mnohost prostorů a časů, v nichž je vepsán*“ (str. 11). Výše uvedený autor poukazuje na to, že mikro-historická analýza má dvě tváře cituji: „*Je-li uplatněna v malém měřítku, často umožňuje rekonstrukci žité skutečnosti, která zůstává jiným historiografickým přístupům nedostupná. Na druhé straně usiluje o odhalení neviditelných struktur, na jejichž základě je tato žitá skutečnost rozčleněna*“ (str. 11). Podle Revela vyjadřuje mikro-historie silnou vůli studovat sociální sféru ne jako předmět nadaný určitými vlastnostmi, ale jako soubor vzájemných a pohyblivých vztahů, odehrávajících se v rámci konfigurací, které se neustále přizpůsobují situaci.³

Bakalářská práce vychází z podkladů české i zahraniční odborné literatury. Při zpracování byly také použity elektronické zdroje: Cizojazyčné encyklopedie a některé odborné články dostupné on-line.

---

³ J. Revel: *Dějiny těsně při zemi - Cahiers du CEFRES. N° 19, str. 2 - 12.*

V rámci tohoto projektu jsem se rozhodla omezit na zpracování tématu především na základě dostupné odborné literatury, vytýčit hlavní otázky problematiky a v závěru na otázky odpovědět a nastínit program dalšího, tentokrát ryze pramenného výzkumu, který bude následovat v mé diplomové práci.

Stěžejní informace pro svou práci jsem čerpala z následující odborné literatury:

Robert Darnton (*1939): *Mesmerism and the End of the Enlightenment in France*. Harvard University Press/Cambridge 1968.

americký kulturní historik považovaný za hlavního experta na Francii osmnáctého století.

H.C.Erik Midelfort (*1942): *Exorcism and Enlightenment*, Yale University 2005.

americký profesor historie a religionistiky, specialista na německou reformaci a historii zabývající se křesťanstvím raně novověké Evropy.

Alfréd Binet (1857-1911) a **Charles Feré** : *Animal Magnetism*, Elibron Classics 2005.

Binet byl francouzský psycholog a vynálezce prvních inteligenčních testů. Knihu napsal ve spolupráci s psychologem Charlesem Feré - absolventem vysoké školy v Salpêtriére specializované na výzkum hypnózy a hysterie.

Milan Nakonečný (*1932): *Magie v historii, teorii a praxi*, Praha Vodnář 1999.

český psycholog, historik, vysokoškolský pedagog, specialista na magii.

Práce je členěna do deseti kapitol, které se dále rozdělují na jednotlivé podkapitoly. Po úvodním seznámení s bakalářskou prací následuje kapitola, která se stručně věnuje magii a jejímu vztahu k náboženství a vědě. Další část okrajově nastiňuje problematiku vývoje vědy, magie a lékařství v osmnáctém století. Těžiště mé práce leží v pokračujících dvou kapitolách, ve kterých je popisován *mesmerismus* a *exorcismus*, což je přínosné pro pochopení dobového myšlení ve Francii a v Habsburské monarchii. V další navazující části je provedena komparace výše uvedených přístupů. Následuje závěrečná shrnutí s přehledem odpovědí na zvolené otázky, včetně nastínění problematiky pro návrh budoucího projektu.

Poznámky a odkazy jsou umístěné pod čarou. V textu se odkazy a poznámky identifikují pomocí číslice v podobě horního indexu. Citace jsou dávány do kurzívy i uvozovek a jsou označeny číslem stránky na konci věty.

2 Úvod do problematiky magie

2.1 MAGIE – pojem a rozlišení

„Magie existuje sama o sobě, je podobná matematice, protože je absolutním věděním o přírodě a jejích zákonech. Magie má člověku poskytovat nástroj filosofické a náboženské jistoty a matematické přesnosti (...) Magie učí existenci absolutna ve vědě a víře“.(str. 5)⁴ **Éliphas Lévy**

Pro pochopení názorů a léčebné metody **Franze Antona Mesmera** považují za nutné napsat krátké pojednání o magii. Kořeny magie sahají tisíce let do minulosti daleko před křesťanství, judaismus a dochované historické záznamy. V dobách „pre - monoteistických“, magie prolínala do všech oblastí lidského života. Eleuzínská mystéria, staroegyptské školy mystérií, okultní kultura Atlantidy, to vše vychází ze stejných kořenů. Když v západních civilizacích vystřídal pohanství monoteismus, upadly mnohé pozitivní „magické“ ideje v zapomnění: spojení člověka s přírodou, osobní využití kosmické energie i mnoho dalšího z „neviditelného“ světa.⁵

Podle českého historika a psychologa **Milana Nakonečného** je důležité se ptát, jaký má magie obsah a co magie vyjadřuje. Teprve odpověď na tuto otázku nám dává možnost zjišťovat její historický původ, její smysl a podstatu, její fenomenologii a její vztahu k vědě a filosofii. Odpověď je velmi těžké najít, protože se zde uplatňuje celá řada odlišných metodologických přístupů. Jedni magii považují za systém pověr, druzí ji pokládají za nejvyšší vědu o skrytých silách přírody, každý na ní nachází něco specifického, co odpovídá apriornímu pojetí magie jako fenoménu. Magie, je nepochybně především zajímavý kulturně historický fenomén, který vystupuje ve všech kulturách a téměř po celém světě. Klasik středověké magie **H. C. Agrippa z Nettesheimu** (1486-1535) mluví o magii jako o pravé a tajné filosofii zázraků přírody. Psychoanalytikové spatřují v magii projekci úzkosti, okultisté či mesmeristé ji chápou jako komunikaci se skrytými silami přírody, jako operace s neznámými „fluidy“. Německá přírodní filosofie v období romantismu poodhalila podstatu magie: Proti vědeckému poznávání přírody jako velkého fyzického mechanismu postavila „zření“ přírody jako duchovního dění. Byl to v jistém smyslu návrat k pojetí „duše světa“ renesančních filosofů přírody, zejména renesančního hermetika **Giordana Bruna** (1548 - 1600). Přírodu chápali jako oduševnělou bytost a člověka, jako její součást, se kterou má společnou duši. Místo kauzálních vztahů založených na měření, hledali romantičtí filosofové prafenomén.⁶

Skotský kulturní antropolog, etnolog, etnograf **James Frazer** (1854 - 1941) umístil magii na začátek vývojového stadia a označil ji za primitivnější a ranější fázi lidského myšlení, kterou prošly či

⁴ É. Lévy: *Dějiny magie*, Praha 1934, překlad Jan Kefer, str. 5-6.

⁵ M. Weinsteinová, *Pozitivní magie*, Československý spisovatel 2011, str. 29.

⁶ M. Nakonečný: *Magie v historii, teorii a praxi*, Praha Vodnář 1999, str. 8-10.

procházejí všechny lidské rasy na své cestě k náboženství a vědě. Základem jeho výkladu světa byla tzv. „sympatetická magie“, která vycházela z předpokladu existence určitého mystického vztahu mezi věcmi a jevy v přírodě - zákonu vnitřního souladu.⁷ Za širším pojmem, spojený s magií pak můžeme považovat okultismus. Okultismus je souhrnem teoretických nauk a praktických návodů k poznání a k ovládnutí světa kolem nás. Okultní vědy (vědy hermetické) jsou tudíž vědy tajné, nebo lépe vědy skrytého, utajeného významu. Chtějí-li zasvěcenci shrnout syntézu Hermetismu jedním vhodným názvem, pak mluví o Magii.⁸

Ze současného vědeckého pohledu je magie oborem záhadným, který používá různé symboly například pentagram, amulety, talismany a různé tajuplné rituály, jež mají umožnit jednat v rozporu s přírodními zákony, fyzikou, chemií, biologií. Typické pro magii je to, že vidí souvislosti a příčinné vazby mezi jevy i tam, kde jde jen o naprosto vnější podobnost nebo časovou nebo místní shodu.⁹

V post-moderní evropské společnosti nenacházíme pro magii mnoho místa, a to ani ve výchově či v rámci vzdělání. Magie však stále existuje v myslích lidí jako určitá nenaplněná potřeba. Alternativní zástupné systémy jako je náboženství, psychiatrie, filozofie a věda zřejmě nenacházejí úplný lék na všechny nesnáze. Proto dnes vidíme situace, kdy se i jinak „racionální“ lidé obracejí k magii.

2.2 Magie a věda

„Věda má daleko blíže k mýtu, než je filosofie vědy ochotna připustit. Je to jen jedna z podob myšlení, kterou vytvořil člověk a nutně nemusí být podobou nejlepší. Je nápadná, hlučná, drzá, a za primárně nadřazenou ji považují jen ti, kteří se předem rozhodli pro její ideologii nebo ti, kteří ji přijali, aniž by pátrali po jejích výhodách a omezeních. A protože přijetí nebo odmítnutí určité ideologie by mělo být ponecháno jen na rozhodnutí individua, je zřejmé, že odluka státu a církve musí být doplněna o odluku státu a vědy, této současné nejagresivnější a nejdogmatictější náboženské instituce. Tato separace je asi naší jedinou šancí, jak dosáhnout skutečné humanity, kterou se nám dosud nikdy nepodařilo uskutečnit“ (Feyerabend 1975)¹⁰.

Paralelu mezi vědou a magií lze hledat v touze odhalit pravdu, poznat skutečnost a toto poznání využít. Věda se o to pokouší na poli přírodních zákonů. Magie pak věří v existenci zákonů nadpřirozených. Ze současného pohledu původní magie vlastně představovala zárodek všech dnes už velice rozšířených, propracovaných a vědeckých oborů. Dnešní fyzika, psychologie, medicína, chemie mají svůj prapůvod v magii. Téměř až do konce středověku se lidé nijak zvláště nezajímali o názvy metod a postupů, zajímali se hlavně o efekt a o jejich co nejširší působení. S rozvojem znalostí přírodních zákonů bylo následně možné řadu jevů vysvětlit nikoli jako působení nadpřirozených sil,

⁷ http://en.wikipedia.org/wiki/James_Frazer.

⁸ O. Eliáš: Úvod do magie, Praha Trigon 1938, str. 1 – 2.

⁹ Kolektiv autorů: Alternativní medicína, možnosti a rizika, Grada 1995, str. 15.

¹⁰ Zpravodaj Sisyfos 2/97, článek „Konec vědy“ dostupný on-line www.sisyfos.cz/sisyfos/zpravodaj/sis07_01.htm.

ale jako výsledek poznaného působení přírodních zákonů. S nástupem novodobé vědy se oddělují jednotlivé specializované vědní obory a systematizuje se jejich obsah, rozsah a pojmový aparát. Co se dříve zdálo magické, dnes podléhá přísným vědeckým zákonům.

Při snaze definovat magii a její vztah k vědě narazíme na potíže v názorových rozdílech. Profesor, historik a psycholog **Milan Nakonečný** mluví o tom, že transcendentno nemůže být předmětem vědy. Říká, že pokud byla formulována nějaká teorie magie, např. z hlediska kulturní antropologie, sociologie či psychologie, vycházela vždy ze zkráceného pojetí magie, např. jako pouhého systému pověr. Ve své knize „*Magie v historii, teorii a praxi*“ předkládá řadu otázek k zamyšlení v rámci vztahu magie a vědy. Zamýšlí se nad tím, co je to vnímatelný svět a táže se, zda je to výsledek ze spektra elektromagnetického vlnění, jak ho vnímá fyzik prostřednictvím svých přístrojů, nebo je to svět barevných věcí, tvarů, vůní a chutí, jak jej vnímají naše smysly? Je život jen biochemický vzorec nebo fyziologický princip? Podle něho věda nemůže vysvětlit skutečnou magii, protože magie a věda mají zcela odlišný předmět, zcela odlišné metody a zcela odlišné poslání.¹¹

Kulturní antropolog **Bronislaw Malinowski** (1884 – 1942) ve svém díle „*Magic, science, and religion*“ popisuje vztah magie a vědy následovně: „*Magie je podobná vědě v tom, že vždy má jasný cíl důkladně spojený s lidskými instinkty, potřeby a snahami*“ (str.88). Společně s antropologem **Jamesem Frazerem** nazývá magii *pseudo – vědou* (z hlediska mimovědecké zkoumání). Vědu chápe jako oblast lidského bytí, která je založena na univerzální zkušenosti každodenního života, na jejímž základě člověk vyhrál souboj s přírodou o svou existenci a bezpečnost. Tato zkušenost je založena na pozorování a je upevněná rozumem. Magie se zakládá na emočních stavech, při nichž člověk nepozoruje přírodu, ale sebe samotného, kdy se pravda neodhaluje rozumem, ale působením emocí na lidský organismus. Věda je založena na přesvědčení, že zkušenost, úsilí a rozum jsou oprávněné; magie na víře, že naděje nemůže nesplnit očekávání a touha nemůže zklamat. Teorie znalostí jsou diktovány logikou, teorie magie zase asociací myšlenek, které jsou ovlivňovány touhou.¹²

Nový postoj k chápání vědy naznačil **Thomas S. Kuhn** (1922-1999) ve svém díle „*Struktura vědeckých operací*“, ve kterém nově definoval pojem **paradigma**. Paradigma je podle Kuhna přijatý model nebo schéma, tedy určitý vědecký styl dané epochy nebo vědeckého společenství. V uvedeném díle přinesl významné argumenty o tom, že pokrok vědeckého poznání není přímočarou cestou k odhalení neutrální pravdy, ale čas od času je přerušován zásadními zvraty - vědeckými revolucemi, při nichž se revidují samotné základy dosavadního vědění. Věda tak má, jako ostatní lidská činnost, svůj kulturní, dějinný, instituční, sociální a psychologický rozměr. Proto samotné vědecké poznatky jsou historicky

---

¹¹ M. Nakonečný: *Magie v historii, teorii a praxi*, Praha Vodňář 1999, str. 11-15.

¹² B.Malinowski: *Magic, science, and religion*. Garden City, NY: Doubleday 1954, str. 87 - 88.

podmíněné a vyjadřují ducha určité epochy. Dále Kuhn upozorňoval na to, že přesvědčení v současnosti chápané jako mýty ve své době splňovaly nejpřísnější kritéria vědeckosti, tak i to, co označíme v minulosti za vědecké, může zahrnovat takové součásti a druhy víry s dnešní vědou naprosto neslučitelné.¹³

Postmoderně může být i věda pokládána za určitý druh víry, protože je založena na aktuálním dobovém paradigmatu. Znamená to další dohodu lidí dané doby na tom, jak věc poznávat a rozhodně to nemusí znamenat objektivnost.

Rakouský postmoderní filosof vědy **P. K. Feyerabend** (1924- 1994) říká, že věda by se měla vyučovat jako jeden z mnoha názorů, a nikoli jako jedna jediná cesta k pravdě a skutečnosti. Vědění považuje za řadou konzistentních teorií s velkým množstvím vzájemně neslučitelných alternativ. Feyerabend považuje vědu za náboženství, protože je založena na jistých dogmatech, která nejsou racionálně zdůvodnitelná. Podle něho akceptovat vědu, vyžaduje kus víry.¹⁴

Současní rigorózní vědci charakterizují vědu jako obor lidské činnosti, který se snaží pomocí speciálních metod získat objektivní a interpersonálně platné poznatky o světě. Zásadním požadavkem jejich vědeckého poznání je to, že musí být intersubjektivní a že výsledky musí být reprodukovatelné. Podle nich se má věda zabývat jen hmotným světem, protože duchovní, spirituální či magický svět leží mimo její kompetenci. Tito vědci chápou vědu se svými exaktními metodami jako jediný zdroj přesného, objektivního, reprodukovatelného, intersubjektivního, „pravdivého“ poznání. Empirie, hermeneutika, vnuknutí, magické zjevení, duchovní poznání - nic z toho podle nich k objektivnímu poznání nevede.¹⁵

V celé historii vědy ale můžeme pozorovat, že stejně jak se prohlubuje poznávání přírody a přírodních zákonů, tak se stále více jevů posouvá z roviny „magické“ do roviny „vědecké“. Není možné si klást otázku, který „magický“ jev, bude vysvětlen pomocí poznanych přírodních zákonů, ale otázkou je, zda existuje „pouze“ svět zatím nepoznaných přírodních zákonů. Za příklad projevu paradigmatu můžeme uvést historické těžkosti s prosazováním hypnózy, která se dlouho považovala za cosi okultního a oficiální věda se na tento léčebný postup dívala jako na šarlatánství a podvod.

Podle **Thomase Kuhna** vědci neobjevují skutečnou povahu reality, ale vytvářejí ji. Říká nám, že žádným způsobem nemůžeme zjistit, jaký svět je, protože každé paradigma vytváří svůj vlastní svět.

---

¹³ T. Kuhn: *Struktura vědeckých operací, Oikoymenh, Praha 2008, str. 15-22.*

¹⁴ *Zpravodaj Sisyfos 2/97 – článek „Konec vědy“ dostupný on-line www.sisyfos.cz/sisyfos/zpravodaj/sis07_01.htm.*

¹⁵ Heřt, Jiří a Zlatník, Čeněk: *Věda kontra iracionalita: sborník přednášek 4. Vydavatelství Nosková Praha 2008*

Jestliže neexistuje žádná absolutní pravda, pak ovšem nemá smysl tvrdit, že vědci na ni mají monopol¹⁶.

2.3 Magie a náboženství¹⁷

„Všechny praktiky magie a čarodějnictví, kterými člověk zamýšlí podrobit si skryté moci, aby mu sloužili, a tak dosáhnout nadpřirozené moci nad bližním, i byť by to směřovala k jeho uzdravení, závažně odporují ctnosti zbožnosti. Nošení talismanů, uchylování k takzvaným přírodním léčebným metodám nesmí vést ani k vzývání cizích mocností, ani ke zneužívání důvěřivosti druhých“ (Katechismus katolické církve - článek 2117)¹⁸

Je možné říci, že na rozdíl od vědy, náboženství věří v existenci světa nepoznatelného pomocí vědecky definovaných, přírodních zákonů. Rozpor mezi magií a náboženstvím je opačný než z pohledu vědy, konkrétní církve ve vztahu k magii definuje svá nepřekročitelná tabu a odpírá právo poznávat a manipulovat duchovní svět nad rámec svých definovaných hranic.

Bible se jednoznačně staví proti magii. Nejen Izraelité, ale také jiné národy v době Starého zákona mágy pronásledovaly a na jejich počínání se dívali jako na trestný čin, který zasluhoval smrt. Používaly se velmi radikální metody, jak se před magií bránit. Podle církve se za magickými praktikami skrývá vůle mít vládu nad časem, nad dějinami a nad lidmi.¹⁹

K nejkrutějšímu pronásledování došlo ve středověku, kdy se křesťanská církev cítila být magickými úkony poškozována. Ale ani ona neměla na existenci nebo neexistenci magických praktik stejný názor. Církev věří v zázraky svatých, ale věří též v zázraky „černých mágů“ (stoupenců ďábla), které nesmiřitelně pronásleduje.²⁰

Kulturní antropolog **B. Malinowski** v již citované knize „*Magick, science and Religion*“ vysvětluje skutečnost, že magie i náboženství vznikají a fungují v situacích emociálního stresu. Říká, že nám otevírají úniky z takových situací, které jsou bezvýchodné a nenabízejí žádné empirické východisko (mimo rituál a víru v nadpřirozeno). U náboženství tato doména zahrnuje víru v duchy, přízraky, primitivní předtuchy prozřetelnosti, střežení kmenových tajemství; u magie jsou to prastaré síly a její ctnost. Magie i náboženství jsou přísně založeny na mytologické tradici a obě existují v atmosféře zázraků, v konstantním zjevení jejich moci. Hlavní odlišnost magie od náboženství vidí ve skutečnosti, že v doméně posvátného je magie definovaná jako praktické umění činů, které jsou pouze prostředkem k definitivnímu konci, jež bude následovat později. Malinowski poukazuje na to, že

¹⁶ Zpravodaj Sisyfos 2/97 – článek „Konec vědy“ dostupný on-line www.sisyfos.cz/sisyfos/zpravodaj/sis07_01.htm.

¹⁷ *pod pojmem náboženství mám zde na mysli křesťanská náboženství, primárně katolické, vztah k magii je u jiných náboženství odlišný, bohužel podrobnější rozbor je nad rámec mé práce.*

¹⁸ G. Amorth: *Exorcisté a psychiatři*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní vydrůl 2006, str. 79-81.

¹⁹ *Tamtéž*, str. 79-81.

²⁰ Z. Rajdák, a K. Drbal: *Perspektivy telepatie*, Eminent, 1995, str. 14-15.

náboženství se svým komplexem aspektů a účelů nemá jednoduchou metodu a jeho jednotu nemůžeme vidět ani ve formě jeho aktů, ani v uniformitě jeho podstaty, ale spíše ve funkci, kterou plní a v hodnotě jeho víry a obřadů. Opět – víra v magii odpovídá její prosté praktické povaze, je mimořádně jednoduchá. Vždy potvrzuje sílu člověka, který může způsobit určité efekty konkrétním kouzlem či obřadem. Náboženství má naopak celý nadpřirozený svět víry: panteon duchů a démonů, benevolentní sílu totemu, andělé strážné, kmenového vše-otce, vizi života po smrti a vytváří druhou nadpřirozenou realitu.²¹

Přední český meziválečný hermetik **Jan Kefer** (1906-1941) mluví o tom, že náboženství a magie vycházejí z předpokladu „prapříčiny příčin“: *„Nebylo a nebude nikdy rozumové bytosti, která by dovedla vysvětliti jev života bez existence ducha. A není ani logické zdůvodňovati bytí ducha náhodou, kterou neumíme v tomto světě železných zákonů přírodních ani realizovati, ani definovati bez předpokladu podstatné příčiny“*(str. 16). Magii a náboženství popisuje jako dvě různé, ale často se stýkající cesty, člověka k transcendentnu.²²

---

²¹ B. Malinowski: *Magic, science, and religion*. Garden City, NY 1954, str. 88.

²² M. Nakonečný: *Magie v historii, teorii a praxi*, Praha, Vodnář 1999, str. 15-16.

3 Magie, lékařství a věda v 18. století

V Evropě osmnáctého století začíná vznikat ryze materialistická medicína, přistupující k chorobám vědecky a uznávající z lidské duše a duševních hnutí a procesů jen to, co lze dokázat přírodovědeckými metodami, je však dostupná pouze omezeně. Vedle ní stále stojí víra v zázračné uzdravování, přírodní léčitelství, exorcismus a bují šarlatánství. Uvnitř toho dění stojí rakouský lékař *Franz Anton Mesmer*, který nerozděluje jedince na jeho nitro - duši a na fyzické, tělesné procesy, snaží se obracet k duševním, nemateriálním stránkám člověka a prostřednictvím nich ovlivňovat jeho fyzický stav. V osmnáctém století se poprvé v historii setkáváme s vědeckým zájmem o výzkum okultních jevů. Lze říci, že mesmerismus představoval do určité míry vědecký postup, který byl lidmi tehdejší doby chápán odlišně než šarlatánství a takzvané léčitelství. Vědecké autority sice mesmerismus odmítali, přesto Mesmer po celý svůj život usiloval o to, aby jeho metoda dosáhla vědeckého uznání.

Novodobě je období mesmerismu druhé poloviny osmnáctého století, považováno za první vývojovou etapu parapsychologickou. Parapsychologie představuje vědní obor, který se snaží studovat a vysvětlit magické jevy ve shodě s poznatky exaktních a uznaných vědních oborů. Pokud užívá experimentální metody, nebere ohled na tradiční magické zvyklosti a předpisy, ale postupuje metodami, které se používají v přírodních vědách a medicíně.²³

V následující kapitole je stručně popisována problematika osvícenské vědy. Širší rozbor by byl nad rámec této bakalářské práce.

3.1 Věda v osmnáctém století

„Ač je naše století ze všech stran častováno lichotivým přívískem století filozofie a přestože jsme si již předem zvolili jeho epitaf: Osvícenství, jsou všude čtené hlavy v zajetí jakési neustálé závratí. Jeden mluví hlasy duchů, vidí skrze tlustou zeď, radí se s nebožtíky, louhuje všeléky, na věky se chrání před smrtí, druhý kuje diamanty, vaří zlato, nosí po kapsách kámen mudrců. Je mu hračkou stáhnout Měsíc na Zemi a odklonit Zemi z její dráhy a kolem původců těchto zázraků se ani v nejmenším nehoufují lehkověrné davy na vesnických jarmarcích. Ba ne Mesmera, Cagliostro a spol. obklopuje společnost ověšená šperky.“ (Kateřina II., 1786)²⁴

Britský historik **Jeremy Black** ve své knize „*Evropa osmnáctého století*“ popisuje, jak mnozí vědci osvícenského věku začali používat a aplikovat metody či objevy, které na konci sedmnáctého století přinesla takzvaná vědecká revoluce v poznání určitých přírodních zákonů. Přirozená teologie se v té době propojovala s newtonovskou fyzikou a neexistovala zde jednoznačně „správná“ linie vědeckého

²³ O. Eliáš: *Úvod do magie*, Praha Trigon 1938, str. 16.

²⁴ J. Black: *Evropa osmnáctého století*, Vyšehrad 2003, str. 292.

vývoje, která by jednoduše vedla k modernímu pojetí vědy. Začala se vytvářet podoba vědy, která v souladu s vědeckým přístupem k poznání kladla důraz na pozorování, pokusy a opatrné odvozování přírodních zákonů. Autor poukazuje na fakt, že v té době existovalo velké množství používaných přístupů a formulovaných závěrů, což znesnadňovalo rozlišit seriózní a neseriózní vědu. Mnoho vědeckých děl přinášelo mylné teze, které byly zpochybněny už ve své době.²⁵

Osvícenští myslitelé ve snaze pochopit společnost a pozměnit ji k lepšímu, pojímali vědu jako určitý model. Pro řadu filosofů představoval přírodní řád vzor řádu společenského.²⁶ Ve vědecké revoluci hrála velkou roli víra, že člověk může dosáhnout značného poznání sebe sama i světa prostřednictvím vlastního rozumu a empirického zkoumání. Pokroky v astronomii, matematice a fyzice byly přesto některými intelektuálními kruhy odmítány. I nadále mnozí věřili, že astronomická znamení a zvěrokruh jsou klíčem k poznání charakteru člověka a jeho budoucnosti, že nadpřirozené síly ovlivňují běh pozemských věcí.

O alchymii se zajímalo mnoho vědců. Vynikající britský chemik **Peter Woulfe** (1727-1830), který sestrojil zařízení na prostupování plynů kapalinami, prováděl také alchymistická zkoumání a modlil se za své přístroje. Lékař Ludvíka XVI. - **Nicholas - Philippe Ledru** - jenž založil roku 1783 v Paříži ústav pro léčení duševních poruch, se také zajímal o předpovídání budoucnosti. Spisovatel a revolucionář **Jean-Paul Marat** (1743-1793) publikoval články o teple, světle a elektřině, tvrdil, že objevil nervová, optická, magnetická a elektrická fluida, a popíral Newtonovo dílo. Stále byla přítomna myšlenka o přímém božím působení a to nejenom mezi prostým lidem. Sám I. Newton prohlašoval, že Bůh koná tak, aby zachoval nebeská tělesa na jejich místě.²⁷

Mimo jiné byla publikována díla, podle kterých byl člověk stroj a která popírala existenci duše jako prostředníka mezi člověkem a Bohem. Například francouzský osvícenský filosof a lékař **La Mettrie** (1709-1751) ve své práci „*Člověk stroj* (1748)“ odmítal rozlišovat mezi myslí a hmotou. Tvrdil, že víra v Boha překáží vědeckému poznávání přírody. Předkládal zajímavou tezi o tom, že vše co existuje, je stejnorodá hmota, projevující se kvantitativně různými formami a pohybem. **La Mettrie** duši chápal jako materiální princip, který živočichům umožňuje cítit, poznávat, pamatovat si. Materialistický filosof německého původu baron **Holbach** (1723 – 1789), který napsal více než 400 článků do „*Encyklopedie*“, z nichž mnohé pojednávaly o tématech aplikované vědy, ve svém „*Systému přírody*“

---

²⁵ J. Black: *Evropa osmnáctého století*, Vyšehrad 2003, str. 292 – 293.

²⁶ R. Porter: *Historie medicíny od starověku po současnost*, Prostor 2001, str. 300.

²⁷ J. Black: *Evropa osmnáctého století*, Vyšehrad 2003, str. 292 – 294.

(1770)“ tvrdil, že člověk je jen stroj puzený jednat určitými způsoby a postrádá svobodnou vůli i duši.²⁸

Rostoucí společenská vážnost vědy odrážela nejenom vědomí, že věda může mít praktickou hodnotu, ale také názor, že čím více toho člověk ví, tím větší chvály je hoden. Filozofové velebili vědu jako příklad lidské tvořivosti a vynášeli úspěchy soudobých i nedávných vědců. Mnozí panovníci a šlechtici se o vědu osobně zajímali. Například **vévoda Orleánský** měl svoji chemickou laboratoř nebo francouzský politik a ekonom **A. Turgot (1728 - 1781)** byl schopným amatérským vědcem. Vládní podpora vědy byla ale většinou nesoustavná a omezená. Síť veřejných institucí zaměřených na vědecký výzkum přesto houstla. V návaznosti na vývoj v sedmnáctém století se zakládaly akademie věd. Vlády se tu a tam obracely k vědě s žádostí o radu. Velký význam měly v hlavních městech, kde byla organizace vědy v podobě akademií a učených společností nejvýraznější, ale jinde už tak důležité nebyly, třebaže ve Francii působila celá řada místních akademií. Vědecká práce většinou pokračovala na individuální a amatérské bázi.²⁹

Úvahy o zlepšení osudu lidstva byly v posledních dekádách osmnáctého století typické pro myšlení mnoha vědců, například **Condorcetovo, Lavoisierovo či Mesmerovo**. Psychologické teorie říkaly, že člověka, ať už jako jedince nebo sociální bytost, je možno zušlechťovat učením a lepšími životními podmínkami. Zdůrazňovala se spíše aktivita než pasivní přijímání boží vůle a neměnného univerza. Věda o člověku začala být „niternější“, věnovalo se více pozornosti tomu, jak cítění utváří vědomosti, což nesmírně ovlivnilo literaturu tohoto období.

Společně s výše uvedeným autorem je možné na závěr konstatovat, že osvícenští myslitelé vytvořili koncept vědecké revoluce, ale mimo rozvoje chemie a elektrotechniky na sklonku století, vědecká revoluce během tohoto období příliš nepokročila. Většina lidí o ní nic nevěděla a rozuměla svým životům, povoláním a životnímu prostředí na základě učení svých předků.³⁰

3.2 Osvícenská medicína, stát a společnost

V osmnáctém století se lékařská péče začínala chápat ve světském kontextu, důraz se kladl spíše na uzdravení než na pokání a spásu. Světské pojetí lékařské péče převládalo v díle „*Dějiny pařížských špitálů (1788)*“ od **Jacquese Tenona (1724-1816)**, chirurga, zakladatele nemocnice a člena pařížské akademie věd, „*jenž se snažil uplatnit newtonovský rozum a matematickou analýzu ve vnější podobě,*

---

²⁸ J. Black: *Evropa osmnáctého století*, str. 305.

²⁹ *Tamtéž*, str. 302-304.

³⁰ *Tamtéž*, str. 306.

cílech i každodenním chodu nemocnice“ (str. 297). Výše uvedené paměti byly velmi oblíbené a ovlivnily podobu nemocnic v následujícím století.³¹

Britský historik a specialista na historii lékařství **Roy Sydney Porter** (1946-2002) ve své knize o historii medicíny popisuje skutečnost, že se v osvětské společnosti i nadále praktikovalo léčení na bázi náboženských rituálů a lidových tradic, a to nejen mezi nevzdělanými venkovany. Léčitelství a náboženství se vzájemně prolínaly. V Evropě i Latinské Americe prosadila katolická církev známé léčebné rituály: svěcená voda a léčivé prameny, svaté relikvie a oběti, procesí a poutě na svatá místa. Dokonce i v protestanských zemích, kde byly podobné „pověry“ zakázány, nadále přežívalo zázračné uzdravování. Ve své knize dále popisuje, jak bylo tehdejší lidové léčitelství plné magie. V té době byly totiž hranice mezi magickými a přirozenými léčebnými postupy v mnoha případech nejasné. Například v rodinných knihách receptů na nejrůznější choroby byly uchovávány hojivé masti a balzámy i preventivní a léčebné praktiky, z nichž některé – jako například užívání mrtvých ropuch nebo krve jedovatých hadů – měly nesporně svůj magický původ. Z dochované korespondence autor usuzuje, že když tehdejší člověk onemocněl, obvykle si sám stanovil diagnózu a rozhodoval se, zda vyhledá profesionálního lékaře. Léčitelské obřady, podobně jako čarodějnické či astrologické rituály, byly přesto na ústupu, alespoň mezi příslušníky vyšších a vzdělanějších vrstev. Tento vývoj byl odrazem toho, co německý sociolog a ekonom **Max Weber** (1864-1920) později nazval *demystifikací světa*. Lepší výchova a vzdělání, dostupnost tištěných knih a možnost cestování, to vše vedlo k šíření kultury oceňující vědecké poznatky, racionalitu a odmítající iracionálními přístupy minulosti.³²

Porter ve své knize dále popisuje podobu a organizaci tehdejší medicíny. Srovnává ji s dnešní medicínou, která chrání veřejnost před zanedbáním lékařské péče a šarlatánství. Ve Francii v době *ancien régime* spočívala kontrola rozvoje medicíny v rukou lékařských fakult, které tvořily součást hlavních universit. Kandidátům, kteří splňovali předem určená kritéria, složili předepsané zkoušky a zaplatili stanovené poplatky, udělovala licenci k provozování lékařské profese lokální jurisdikce. V osvětské době byl limitován přístup k licencím z důvodů konkurence a zvýšení příjmů. V době Francouzské revoluce byla kolektivní práva a privilegia francouzských lékařů vůči útokům zvenčí značně oslabena. Jakobíni tradiční lékařské fakulty zrušili. V německy hovořících knížectvích a Habsburské monarchii bylo lékařské povolání regulováno systémem akademických kvalifikačních předpokladů. Špičkoví lékaři se obvykle sdružovali v *collegium medicum* při královském dvoře. Vyžadovala se oficiální kvalifikace. V Habsburské monarchii, byla licence k výkonu lékařského povolání udělována universitami ve Vídni a v Praze. V Anglii byly formální regulační mechanismy lékařské profese, zavedené už v 16. století, oslabeny socioekonomickými změnami. Například členy

³¹ J. Black: *Evropa osmnáctého století*, str. 297.

³² R. Porter: *Historie medicíny od starověku po současnost*, Prostor 2001, str. 317 - 319.

Královské lékařské společnosti v Londýně se podle jejich stanov mohli stát pouze absolventi z Oxfordu a Cambridge, a členové anglikánské církve. Královská lékařská společnost působila pouze v hlavním městě, jen výjimečně zasahovala proti „vetřelcům“ a dokonce ztratila i svůj monopol na preskripci léků. Mimo Londýn existovala naprostá volnost v provozování lékařského řemesla. V Británii té doby také neexistoval jednotný systém lékařského vzdělávání. Vztahy mezi lékařem a pacientem byly značně proměnlivé. Lékaři se podřizovali sociálně výše postaveným pacientům. Nemocní zastávali názor, že „zkusit, je třeba cokoli“ a jako naprosto samozřejmou věc považovali užívání nejrůznějších mastičkářských a alternativních léčivých přípravků. Přesto se lékaři snažili zvýšit své společenské postavení a respekt u veřejnosti. Publikovaly se významné spisy o lékařské etice, která vznikala především v Anglii. Nejvýznamnější díla vzešla z pera **Thomase Percivala** (1740-1804), který patřil ke skupině reformních lékařů soustředěných v Manchesteru. Percivalův kodex se snažil zabránit škodlivým vlivům mezi jednotlivými subjekty lékařské péče a nezdravé soutěživosti, která snižovala ceny a rozkládala existující hierarchii.³³

Osvícenská medicína nepřinesla zásadní pokrok a Porter ji vnímá jen jako solidní základnu pro nové, materialisticky založené vědecké pojetí člověka. Autor také upozorňuje na to, že v této době vzniká odlišné vnímání místa lékaře a medicíny ve společnosti. Předkládá názor, že rostoucí důvěra v lékařskou vědu pravděpodobně přispěla i k tomu, že lidé se začali více spoléhat na svou schopnost ovládat své životní, přírodní i společenské prostředí. Věda a medicína tak postupně vytlačovaly církev a náboženství z mnoha oblastí lidského života.³⁴

3.3 Magie v osmnáctém století

„Magický obraz světa oživuje celý kosmos, mystický oduševňuje, mechanický jej konstruuje. Magik se odvolává na duchy, mystik na zjevení, racionalista na experimenty. První vidí všude život, druhý duši, třetí látku, rozdíl těchto tří přístupů a pojetí je nejen v metodě nazírání, ale i ve smyslu a způsobu tázání.“ K. Aran³⁵

Nová vědecká koncepce světa zničila teorii makrokosmu a mikrokosmu a spolu s tím i základy magie. Britský historik a specialista na okultismus **Richard Cavendish** ve své knize *Úvod do magie* mluví mimo jiné, také o tom, že kosmos se již v osmnáctém neodvozoval od obrazu člověka a přestal být chápán jako živý organismus prostoupený proudy božské energie, jež lze ovlivnit lidskou vůlí a touhou. Říká, že duchové a ďáblové ztratili své významné místo v řádu věcí a kosmos začal být chápán nyní jako neživý stroj, který funguje prostřednictvím neměnných zákonů. Lidé se začali věnovat zdokonalováním technologií, pomocí nichž by ovládaly prostředí. Zachovala se určitá úcta k náboženství, avšak magie přestala v určitých kruzích vzdělanců vzbuzovat jakoukoliv vážnost nebo

³³ R. Porter: *Historie medicíny od starověku po současnost, Prostor 2001*, str. 323 – 324.

³⁴ *Tamtéž*, str. 339.

³⁵ Z. Rajdák a K. Drbal: *Perspektivy telepatie, Eminent 1995*, str. 13.

obavy. Většina učenců magii opovrhovala a považovala ji za iracionální a směšnou záležitost. Nové zemědělské a lékařské postupy všeobecně oslabily, i když zcela nepotlačily vliv magie, čarodějnictví, bylinkářství a astrologie v nejdůležitějších oblastech života většiny lidí.³⁶

V osmnáctém století bylo vytištěno mnoho zaklínacích knih, protože se již nezdály pro společnost nebezpečné. Nový zákon o čarodějnictví vydaný na britských ostrovech roku 1736, byl důkazem toho, jak se změnilo veřejné mínění. Nestíhal už čaroděje, jejichž existenci lidé přestávali věřit, ale ty, kteří se za kouzelníky, čaroděje a divotvorce vydávali. Všeobecná podezřívavost vůči údajným čarodějnicím sice přežívala, ale už se jí téměř nedostávalo podpory ze strany úřadů. Podstatně se změnil i vztah k posedlosti ďáblem, pro něž se teď hledali příčiny, které neměly s ďáblem nic společného.³⁷

Mezi inteligencí se většinou udržovala magická tradice pod „rouškou“ mesmerismu a tajných společností. Přesto existovalo v této době několik významných mágů, což podle mého názoru ukazuje na jisté oživení zájmu o magii.

Tajné společnosti již nikdo nepodezříval ze spolčení s ďáblem a nepovažovaly se za magické. Cavendish popisuje většinový tehdejší názor, že jejich utajení mělo sloužit k zastření údajných orgií a zločinů členů, přičemž panovala všeobecná nedůvěra především vůči přirozenému, nikoli nadpřirozenému působení tajných společností. Je možné říci, že jejich hojný výskyt znamenal určitou protireakci z řad odpůrců racionalismu, materialismu a nové vědy. V centru hlavního hnutí stálo svobodné zednářství, které se začalo rychle šířit po roce 1717, kdy v Londýně došlo k založení Velké lóže Londýna a Westminsteru. Většinu tehdejších zednářů však nelze považovat za mágy, přesto jejich vzestup signalizuje potřebu nadpřirozené mystiky, o kterou svět přicházel vlivem racionalismu. Církvím se již nedařilo naplňovat tuto potřebu, a proto se hledaly nové zdroje osobní morálky, které nemusely nutně vycházet z křesťanství. Je významné, že v 18. století zednáři zdůrazňovali tajnost Cechu a jeho domnělý původ v tajemné moudrosti starověkého světa. Tato jejich mytická a okultní starobylost, kterou dnes historikové podle Cavendishe považují za pouhou legendu, plnila funkci autoritativní opory poté, co byla narušena duchovní autorita křesťanství. Vatikán a další evropské absolutistické vlády odsuzovaly zednářství jako podvratnou činnost, čím ho učinili ještě lákavější pro ty, kdo tíhli k magii. S pokrokem vědy a ústupem křesťanství si znovu získal svou přitažlivost původní *rosekruciánský program*, který měl být naplňován elitou moudrých a vést k obrodě náboženství a společnosti. Tento program obsahoval témata jako magické sebezdokonalování, alchymie,

---

³⁶ Richard Cavendish: *Dějiny Magie, Nakladatelství XYZ 2008, str. 221-222.*

³⁷ *Tamtéž, str. 223-224.*

uzdravování a komunikace s duchy. V padesátých letech vznikl v 18. století v Německu, *Řád zlatého a Růžového kříže*.³⁸

Velkým představitelem vysoké magie, byl **Martines de Pascally** (1727-1774), údajně portugalského původu, který však žil ve Francii a byl již v mládí příslušníkem zednářské lóže v Montpellier. Později však přesídlil do Bordeaux a snažil se přimět tamní zednářské lóže k návratu k esoterismu a nakonec zakládá vlastní *Řád vyvolených kněží*, do kterého přijal několik významných zednářů. V rukopise zanechal obsáhlé, ale nedokončené dílo, které vyšlo až dlouho po jeho smrti. Dopisy jeho žákům jsou velmi významné, protože odhalují, kromě jiného, podstatu Pascalových magických operací, které byly součástí zasvěcování. Další významnou postavou dějin magie 18. století byl bavorský státní rada **Karl von Eckhartshausen** (1752-1803), autor celé řady mystických spisů, autor systematického díla o kabale čísel a třísvazkového díla o magii. Také Eckhartshausen pokládal za cíl vysoké magie povznesení ducha: Tvrdil, že „*Pravý mágus znamená moudrý muž, to je ten, kdo poznal světlo, které se stalo teplem - rozum, který se stal vůlí, přičemž rozum je víc než pouhá inteligence, je to inteligence integrovaná s city.*“ (str. 104).³⁹

Jednou z nejpozoruhodnějších postav dějin magie v 18. století byl „**Cagliostro**“ (1743-1795). Mezi historiky okultismu a okultisty samými byly a jsou dosud vedeny spory, zda Cagliostro byl skutečným mistrem „tajných věd“, či zda to byl pouhý podvodník a zda byl či nebyl totožný s osobou Josepha Balsama, sicilského dobrodruha a šarlatána. Mezi nejzáhadnější a nejkurióznější osobnosti 18. století patří Cagliostrův a Casanovův současník „hrabě“ **Saint-Germain** (1712- 1784). Sám pečlivě dbal na to, aby jeho původ zůstal zastřen tajemstvím. Příležitostně se totiž vydával za současníka Ježíše Krista a dovedl jakoby z osobních zkušeností, líčit zázrak, který se udál při svatbě v Káni galilejské, ale stejně zajímavě dovedl líčit i život ve staré Babylonii. Tvrdil, že jeho stáří nelze počítat na desetiletí, ale na staletí a neváhal i říkat, že je stár čtyři tisíce let. Tyto fantazie mu sloužily k šíření pověstí, že zná tajemství elixíru života, což mělo nepochybně sloužit náboru zákazníků. Byl proto také pokládán za zdatného alchymistu a pod jeho jménem proto vyšla celá řada alchymistických traktátů. Jisté je jenom to, že „hrabě“ byl velký podvodník, který se dokázal obratně vetřít do přízně společensky významných osob a mít z toho prospěch.⁴⁰

Ještě významnější osobností v dějinách magie byl rakouský lékař **Franz Anton Mesmer**, člen Řádu Zlatého a Růžového kříže a Řádu universální harmonie. S jeho životem se blíže seznámíme v následujících kapitolách.

---

³⁸ Richard Cavendish: *Dějiny Magie, Nakladatelství XYZ 2008, str. 225-229.*

³⁹ M. Nakonečný: *Magie v historii, teorii a praxi, Praha Vodnář 1999, str. 101-113*

⁴⁰ *Tamtéž, str. 101-113.*

4 Franz Anton Mesmer

4.1 Historie animálního magnetismu

Goethe popsal vztah člověka k přírodě výstižnými větami takto: „*Působí-li zdravá přirozenost člověka jako jeden celek, cítí-li se člověk ve světě jako ve velkém, krásném, důstojném a hodnotném celku, poskytuje-li mu harmonická podoba čisté, svobodné nadšení: pak by vesmír, kdyby mohl vnímat sama sebe, zajásal, protože dosáhl cíle, a jal by se obdivovat vrchol vlastního vývoje a bytí (54)*“.⁴¹

Za starých časů se předpokládalo, že magnet má léčebnou moc a používal se jako lék. Myšlenka původně vznikla z toho, že v lidském těle jsou magnetické vlastnosti. Již v sedmém století před Kristem řecký filozof a matematik *Thales* zpozoroval u jantaru magnetické vlastnosti. V Egyptě mělo léčení pomocí magnetických kamenů po dlouhou dobu výsadní postavení. Ve středověku se vyvinulo učení o *animálním magnetismu*. O vhodnosti jeho aplikace při léčení psal středověký lékař, astrolog a alchymista **T. B. Paracelsus** (1493-1541). Tento lékař vykonal hodně pro to, aby se věda nadále seriózně zabývala výzkumem magnetismu a jeho léčebnými metodami. Svým dílem přímo přispěl k pozdějšímu zrodu diagnostiky, doktríny dědičných chorob, imunologie a celostní medicíny. Paracelsus byl mimo jiné hluboce přesvědčen, že lidský magnetismus má schopnost dodávat tělu vnitřní energii, která je nezbytná k překonávání zdravotních poruch. Považoval za největší dar pro lékaře, jestliže „sám svou silou může léčit“ a mluvil o tom, že „magnetismus je králem všech tajemství“.⁴² Vycházel z předpokladu, že člověk je svým způsobem svět, avšak jako opakování, jako jednotlivá bytost. To byl protiklad, který vnímal jako mikrokosmos (člověka) a makrokosmos (svět). Člověk byl pro něj svět v malém. Duch člověku umožňuje, aby prostřednictvím jeho působení spatřoval svůj vztah ke světu. Pro Paracelsa cituji „*Je v přirozené podstatě bytí utajena hluboká souvislost mezi člověkem a celým vesmírem, která se skrývá, protože jestvuje duch.*“ (str. 54)⁴³

Paracelsus dále popisuje, že lidské tělo je obdařeno dvojitým magnetismem; jedna jeho část přitahuje planety a je jimi vyživována, odtud také přichází moudrost, myšlení a smysly; a druhá část přitahuje k sobě živly a rozkládá je, a odtud pochází lidské maso a krev. Přitažlivé a skryté dobré vlastnosti člověka jsou podobné jantaru a magnetu a tato magnetická vlastnost zdravých lidí přitahuje zeslabený magnetismus nemocných lidí.⁴⁴

Významným pokračovatelem výzkumů magnetismu započatých Paracelsem byl londýnský matematik, fyzik a lékař **William Gilbert** (1550-1628), který byl autorem několika významných učených pojednání

⁴¹ R. Steiner: *Mystika na úsvitu novodobého duchovního života*, Grada 2009, str. 54 - 55.

⁴² J.M.Valuch: *Magentismus jako podmínka života a zdraví*, str. 11-14.

⁴³ R. Steiner: *Mystika na úsvitu novodobého duchovního života*, Grada 2009, str. 54 - 55.

⁴⁴ A. Binet – *Animal Magnetism*, Elibron Classics 2005, str. 2-3.

o elektřině a magnetismu. Ve svém stěžejním díle „*De Magnete*“ poprvé použil výraz elektřina, prokázal, že ocel má lepší magnetické vlastnosti než železo, vysvětlil rozdíl mezi magnetismem a statickou elektřinou vzniklou třením jantaru a ukázal, že statickou elektřinu lze vyvolat s pomocí mnoha dalších látek vedle jantaru. Přičítá se mu, že jako první pochopil zásadní rozdíly mezi elektřinou a magnetismem a že jako první označil zeměkouli jako jeden velký magnet.⁴⁵

Mnoho dalších učených osobností šestnáctého a sedmnáctého století – **Glocecius, Burgrave, Helinotius, Robert Fludd, Kircher** - se domnívalo, že v magnetu by se mohly rozpoznat vlastnosti toho univerzálního principu. Tito učenci věřili, že všechny přírodní jevy jsou vysvětlitelné. Skot **W. Maxwell** (1670) podává již prvou teorii *animálního magnetismu*.

Mesmerismus je spojen s touto tradicí, která vznikla v 16. století a která, jak naznačuje název *animálního magnetismu*, je připisován člověku, jehož síla působení na lidi byla analogická s působením magnetu. **Franz Anton Mesmer** vypracoval léčebnou metodu spočívající v přelévání vyzařovaného tzv. magnetismu z lékaře na pacienta. Prokázal svou originalitu v rámci svého bádání o takzvaném universálním principu světa, který aplikoval na nemocné.⁴⁶

4.2 Stručná biografie Franze Antona Mesmera

„Tento statečný bojovník za moderní nauku o duševní léčbě, stál po celé století na pranýři vedle podvodníků a šarlatánů, vedle Cagliostro, hraběte Saint-Germaina a jiných dobrodruhů oné doby. V tomto zoufalém zápase o novou psychoterapii byl Mesmer téměř osamocen.“⁴⁷

Franz Anton Mesmer se narodil roku 1734 v Inzgang u Bodamského jezera. Poté, co absolvoval základní vzdělání v Kostnici, studoval filosofii a teologii na jezuitských školách v Dillingenu a Ingolstadtu a připravoval se na kněžskou dráhu. V pětadvaceti letech se církevní kariéru vzdal a odjel do Vídně studovat práva a medicínu. Ve Vídni se zajímal o dílo středověkého lékaře a alchymisty **Paracelsa** (1493-1541), kde ho zejména oslovily astrologické teorie o vlivu nebeských těles na lidské zdraví⁴⁸. Rozhodl se, že tyto vlivy prostřednictvím neviditelných sil a substancí prokáže vědeckými metodami druhé poloviny osmnáctého století. V roce 1766 obhájil svůj již druhý doktorát na lékařské fakultě, s prací „*O vlivu planet na lidské tělo*“, zabývající se vědeckou expertízou vztahu lidského zdraví a některých pohybů Slunce, Měsíce a dalších planet. V práci se snažil dokázat, že slunce, měsíc a nebeská tělesa působí na lidské bytosti pomocí jemného fluida, které nazýval „*animální magnetismus*“, aby poukázal na vlastnosti, které má tato síla společné s magnetem. Po publikaci výše

⁴⁵ J.M.Valuch: *Magentismus jako podmínka života a zdraví*, str. 11-14.

⁴⁶ A. Binet: *Animal Magnetism*, Elibron Classics 2005, str. 2-3.

⁴⁷ S. Hahnemann: *Organon racionální léčby*, Alternativa, Praha, 1993, str. 229.

⁴⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/Franz_Anton_Mesmer

uvedeného díla se seznámil s rakouským profesorem astronomie, fyzikem, jezuitou a průkopníkem magnetoterapie **Maxmiliánem Hellem** (1720 – 1792). Objevil určitou analogii mezi experimenty otce Hella a jeho vlastními astronomickými teoriemi a pokoušel se zjistit, jaké účinky má magnet v léčbě nemocí. Mesmer však zjistil, že za léčebný úspěch nevděčí síle magnetu, ale síle své vlastní osobnosti, a že podobných úspěchů může dosáhnout pouhým přikládáním rukou. Usoudil, tělo se chová jako magnet a vytváří si to, co sám nazval *animálním magnetismem*.⁴⁹

Počátkem sedmdesátých let osmnáctého století začal navštěvovat seance rakouského exorcisty, kněze **Johanna Josepha Gassnera** (1727 – 1779). Nevěřil však jeho vysvětlením, že pacienti byli posedlí démonem, ale že příčinu jejich zdravotních problémů viděl ve změněném stavu vědomí⁵⁰. V roce 1777 se objevil kolem jeho osoby skandál, který souvisel s úspěšným vyléčením slepé pianistky. Mesmer proto záhy odjíždí do Paříže, kde kupuje dům na Place Vendome, instaluje v bytě první léčebnou vanu a začíná vysvětlovat svou teorii o magnetickém fluidu.⁵¹ V oficiálních kruzích Francie té doby vládne duch osvícenství, avšak umělecká a intelektuální smetánka, ostatně jako všude v Evropě, je pro mystično a okultismus velmi otevřená. Přes negativní dobrozdání berlínské akademie a vídeňské lékařské rady, Mesmer v Paříži navštívil, prezidenta lékařské akademie. Tato instituce se však Mesmerovou metodou odmítla zabývat. Mesmer se proto obrací na pět světových lékařských fakult, ale také neúspěšně. Publikuje tedy na vlastní náklady dílo *Mémoire sur la découverte du magnétisme animal* (1779). Mesmer dále vydal knihy *Précis historique des faits relatifs au magnétisme animal* (1781) včetně slavných sedmadvaceti *Propozic*. Ačkoliv byla cesta k oficiální vědě stále pro něho uzavřena, Mesmer se nevzdává a zveřejňuje své metody na letácích a postupně získává i vlivné osobnosti. Má totiž své příznivce u vysoké šlechty a u královského dvora. Těšil se tak velké oblibě, že požádal vládu o zajištění legality jeho metody a o peněžitou podporu ve výši čtyř až pěti tisíc franků. Ludvík XVI., se však staví na odpor a Mesmer na protest opouští Paříž a odjíždí do Německa. Aristokracie volá po jeho návratu a tak, proti vůli krále i lékařské akademie, je Mesmerovi nakonec umožněno, aby se, za podmínek, které si sám stanovil, vrátil do Francie. Mesmer využil příležitosti a vydal akcie, za které získal přes tři sta tisíc franků a zakládá společně se svými přívrženci *Harmonickou společnost*.⁵²

Francouzské provincie byly v období 1786-1789 velmi ovlivněné myšlenkami mesmerismu, což dokazuje velký počet vyléčených osob z místních středisek. Korespondent Královské lékařské společnosti v Castres psal v roce 1785, že ani ty nejchladnější hlavy v městě nemluvily o ničem jiném než o mesmerismu a dopis z Besanconu otištěný v *Mémoires secrets* 24. března 1786 uvedl, že

⁴⁹ A. Binet: *Animal Magnetism*, Elibron Classics 2005, str. 2-3.

⁵⁰ http://en.wikipedia.org/wiki/Franz_Anton_Mesmer

⁵¹ R. Darnton: *Mesmerism and the End of the Enlightenment in France*. Harvard University Press/Cambridge 1968, str. 3.

⁵² S. Zweig: *Léčení duchem*, Odeon 1981, str. 57-63.

„nebudete ani věřit tomu, jak velký pokrok udělal mesmerismus v tomto městě. Každý se angažuje“ (str. 66). Obsáhlý průzkum, který uveřejnila Královská lékařská společnost v roce 1875, prokázal, že jen málo větších měst ve Francii nemělo magnetické léčebny.⁵³

Podle Bineta mysl lidí v pozdně osvícenské době byla „rozrušena“ nedávnými převratnými vědeckými objevy (např. vynálezem hromosvodu nebo prvním letem balónem) a byla otevřena jakékoli vědě, která by umožnila pochopit „nové horizonty“. Mesmerovy doktríny měly tedy úspěch a žáci a pacienti se jen množili. Mesmer dokonce získal svého velkého příznivce - vedoucího lékaře pařížské fakulty medicíny **Charlese Delsona**⁵⁴. Přesto v roce 1784 král Ludvík XVI intervenuje proti Mesmerovi a podepisuje kabinetní příkaz lékařské společnosti a akademii, aby okamžitě přezkoumaly mesmerismus. Obě společnosti za tímto účelem vytvářejí komisi, jejíž členové jsou dodnes světoznámými osobnostmi vědy. V komisi byl například slavný chemik *Antoine Lavoisier*, lékař *Joseph Ignace-Guillotin* nebo astronom *Jean Sylvain Bailly*. Vědecká komise dospěla k závěru, že neexistuje žádný důkaz o neviditelném fluidu, které bylo základem teorie o *animálním magnetismu*. Veškeré úspěchy léčby považovala komise za projev představitosti a autosugesce pacientů. Poté se mesmerismu podrobují i členové komise, aby na vlastním těle zkoumali vliv neznámé síly. Výsledek pokusu byl negativní. 11. srpna 1784 komise připojuje ještě tajný dodatek, ve kterém upozorňuje na možné ohrožení mravnosti, plynoucí z promísení pohlaví při léčebné seanci.⁵⁵

Mesmer byl nejen označen za podvodníka neschopného léčit pacienty, ale veškerá jeho léčba byla pod trestem ztráty lékařské praxe zakázána. Mesmer v roce 1785 opouští Paříž a odjíždí po patnácti letech zpět do Kostnice a Vídně. V roce 1798 se do Francie vrací a pokouší se zde získat zpět část svého někdejšího bohatství, o které přišel během francouzské revoluce. V roce 1802 se přestěhoval do Versailles a francouzská vláda mu uděluje malý důchod. Kvůli praktikování zakázané léčby je opět vyšetřován a následně odeslán do exilu. Zamířil nejprve do Meersburgu, z něhož odešel do Durynska, kde zapomenut provozoval od roku 1807 lékařskou praxi. V roce 1812 požaduje berlínská akademie, instituce, která v roce 1775 Mesmera odmítla, opětovné přešetření *animálního magnetismu* a vydává o dost přijatelnější zprávu než původně zveřejněný posudek. Francouzská vláda navíc Mesmerovi jako odškodné za znehodnocení majetku, který po revoluci patrně propadl státu, poskytuje doživotní rentu, a ten se vrací domů, k Bodamskému jezeru, kde 5. března 1815 umírá. Mesmer byl plně rehabilitován v Paříži a v roce 1882 je metoda *animálního magnetismu* uznána jako „pomocný vědecký postup“.⁵⁶

---

⁵³ R. Darnton: *Mesmerism and the End of the Enlightenment in France*. Harvard University Press/Cambridge 1968, str. 66

⁵⁴ A. Binet: *Animal Magnetism*, Elibron Classics 2005, str. 4.

⁵⁵ S. Zweig: *Léčení duchem*, Odeon 1981, str. 64-68.

⁵⁶ S. Zweig: *Léčení duchem*, Odeon 1981 str. 79-87.

4.3 Představení léčebné metody animálního magnetismu

„Tato léčivá síla, která byla po celé jedno století mnohdy pošetile popírána či zesměšňována, je zázračným, nedocenitelným darem božím propůjčeným člověku. Mesmerismus dokáže dotykem i bez něj, ba dokonce i z určité vzdálenosti přenášet životní sílu do zdravého jedince.“⁵⁷ (**Hahnemann S.** - zakladatel homeopatie)

Pojem *animálního magnetismu* lze ztotožnit s novodobým termínem *bioterapie*, pro kterou se v současné literatuře objevují další pomocné termíny jako *léčitelství*, *psychická léčba*, *magnetizování* a *mesmerizování*. Vzhledem k tomu, že léčebná metoda mesmerismu byla prakticky tajná, pokusím se odvodit jeho popis ze současného pojmu bioterapie: Při bioterapii dochází k přímé nebo distanční interakci mezi člověkem a živými organismy ve vnějším prostředí. Bioterapie vychází z předpokladu, že živý organismus je schopen se sám uzdravit, pokud má dostatečnou energetickou zásobu a nemá narušený energetický distribuční systém. Bioterapeut nedostatečnou energii doplňuje a narušený pacientův energetický systém normalizuje, a tím se podílí na ozdravném procesu. Tento způsob léčby podobně chápal jako možnost předávání *animálního magnetismu*, právě Franz Mesmer.⁵⁸

Mesmerova doktrína zdůrazňovala obecnou atmosféru „harmonie“, fyzického a morálního souladu člověka a přírodních zákonů. Mesmeristé identifikovali harmonii se zdravím a proto při léčení nemocí používali hudbu. Zdraví pro ně představovalo tu nejvyšší hodnotu. Děti byly středem jejich zájmu a byly v tomto duchu vychovávány. Nebyly léčeny na nějakou nemoc, protože díky jejich brzkému vystavení přírodním silám, mohly vyrůst jako lidé přírody.⁵⁹

Mesmer tvrdil, že nemoc je následkem „překážky“ toku této tekutiny lidským tělem, což je analogické magnetu. Jedinci mohli kontrolovat a posilovat akci tekutiny „mesmerizací“ neboli masáží tělesných pólů a tím překonat překážku vyvoláním „krize“ a tak navracet zdraví nebo „harmonii“. Mesmer pomocí tohoto fluida uváděl své pacienty do epileptických záchvatů, křečí nebo hypnotických transů a léčil tím všechny nemoci od slepoty po únavu. Mesmer a jeho následovníci prováděli fascinující představení: seděli pacientovi na kolenou, do kterých zaklesli svá kolena a prsty projížděli celé pacientovo tělo, hledající póly malých magnetů, z nich byl v těle složen velký magnet jakožto celek. Nejlepší metodou bylo zavést *rapport* tj. vztah s pacientem a spoléhat se na stabilní magnety, které jsou na nose nebo prstech. Při léčbě se vyhýbali severnímu pólu na temeni hlavy, který obvykle dostává mesmerickou tekutinu z hvězd a jižní pól na nohou, kde jsou přirozené receptory pozemního magnetismu. Většina mesmeristů se soustřeďovala na tělesný rovník u hypochondrie, na stranách horního břicha, kde je umístěno obecné sensorické centrum.

⁵⁷ S. Hahnemann S.: *Organon racionální léčby*, Alternativa Praha 1993, str. 2.

⁵⁸ Oldřich Válek: *Psychotronika – základní teoretická koncepce*, Ben Praha 2002, str. 115-116.

⁵⁹ R. Darnton: *Mesmerism and the End of the Enlightenment in France*. Harvard University Press/Cambridge 1968, str. 3 - 5.

Mesmerova klinika byla uspořádána tak, aby se v pacientovi vytvořila krize: Zrcadla, těžké koberce, tajuplné, astrologické dekorace na stěnách, stažené záclony, aby se uzavřel před vnějším světem, a mumlavá, příležitostná slova, výkřiky a náhlý hysterický smích, který náhle narušoval ticho. Používala se tlumená hudba z dechových nástrojů – klavír nebo harmonika rozesílaly zesílené vlny fluida hluboko do duše pacienta. Pacienti často kolabovali a hroutili se. Mesmerův sluha je odnášel do krizové místnosti, kde Mesmer předával svými rukama k pacientovi zázračné fluidum. Některé pacientovy krize se projevovaly hlubokým spánkem a některým tyto spánky umožňovaly komunikaci se vzdálenými duchy. Mesmer měl ve své „krizové místnosti“ po ruce matrace, které byly přizpůsobené pro intenzivní křeče. Dále byly k dispozici vany, které byly naplněny železnými pilinami a lahvemi s „mesmerizovanou“ vodou, jež byly uloženy paprskovitě v jakémsi kole. Byla v nich tekutina, která se přenášela pohyblivými železnými tyčemi, jež si pacienti přikládali na nemocné místo. Pacienti seděli kolem vany v kruzích a přikládali si tekutinu jeden druhému pomocí provazu, který je všechny obmotával a spojovali si své ukazováčky a palce, aby se vytvořil mesmerický „řetězec“ - něco jako elektrický obvod. Mesmer také pacientům poskytoval přenosné vany pro domácí koupele. Všeobecně ovšem doporučoval společnou léčbu, kde každý jedinec posiluje svým fluidem ostatní pacienty a pomáhá tak cirkulaci mimořádné energie po celé klinice. Při léčbě venku Mesmer a jeho pokračovatelé mesmerizovali stromy, ke kterým pak přivazovali skupinky pacientů kruhovitým způsobem. Nikdy se nepoužívalo uzlů, proto aby se nepřerušil proud harmonie tekutin.⁶⁰

Mesmerův žák **Marquis de Puységur** totiž (1751 - 1825) pozoroval opakující se jev, kdy pacienti po jeho dotyku klesají k zemi se zavřenými očima a upadají do jakéhosi spánku. Puységur zjistil, že pasáček mesmerizovaný na statku *Buzancy* upadl do podivného spánku, pak vstal, procházel se a mluvil podle jejich příkazů; a brzy pochopil, že s touto metodou lze dosáhnout mimořádných účinků. Zjistil, že člověk, je-li mesmerizován, může nahlédnout do vlastního nitra a diagnostikovat svou nemoc i předpovědět den svého uzdravení, dokonce komunikovat s mrtvými nebo vzdálenými osobami. Na podzim roku 1784 *Puységur* mesmerizoval ve velkém za nadšené podpory místních úředníků v Bayonne, a zprávy o jeho činu kolovaly po celé zemi, spolu se záznamy provedeného léčení přímou mesmerizací. Publikovaly se stovky notářsky ověřených svědectví o vyléčení pacientů.⁶¹

Lze odvodit, že Mesmer i jeho žák Puységur vlastně zpopularizovali hypnózu, kterou v té době nazývali *somnambulismem*.

Můžeme shrnout, že Mesmera je možné považovat za průkopníka dnešních psychoterapeutických směrů. Všechny okultní vědy, všechny telepatické a telekinetické pokusy pocházejí z Mesmerovy

---

⁶⁰ R. Darnton: *Mesmerism and the End of the Enlightenment in France*. Harvard University Press/Cambridge 1968, str. 3 - 5.

⁶¹ Tamtéž, str. 58.

magnetické laboratoře. Mesmerovi se zjevně podařilo dokázat moc sugesce, ale chyběla mu, stejně tak jako jeho současníkům, definice sugesce - ona síla umožňující přenášením energie ovlivňovat naši duši, a to buďto pomocí působením vůle na dálku nebo vyzařování jakéhosi vnitřního fluida.⁶²

Ze současného vědeckého pohledu žádná nehmotná, duchovní energie neexistuje a používání tohoto termínu ve vědě nemá žádné opodstatnění, protože jevy, které *animální magnetismus* popisuje, neexistují. Racionalisté dnes mluví o tom, existuje jen fyzikální magnetismus, který je projevem pohybu elektrického náboje (tedy elektrickým proudem), v některých případech vlastními magnetickými momenty elektronů, případně vlastními magnetickými momenty jader některých prvků.⁶³

4.4 Poučky MESMERISMU:⁶⁴

V roce 1779 zveřejnil Mesmer svou teorii, kterou shrnul do 27 následujících pouček:

1. Existují vzájemné reakce mezi nebeskými tělesy, zemí a přírodními bytostmi.
2. Prostředníkem toho vlivu je univerzálně rozptýlené fluidum, které je tak kontinuální, že nemůže vzniknout vakuum. Fluidum je schopné komunikovat s lidským tělem a najít motorické poruchy.
3. Výše uvedené vzájemné působení podléhá jistým mechanickým zákonům, které doposud neznáme.
4. Z tohoto působení vznikají jisté alternativní účinky, které můžeme považovat za „tok“ a „zpětný tok“.
5. Tento zpětný tok je více nebo méně obecný a uzavřený, protože záleží na povaze příčin, které ho určují.
6. Vzájemné působení znamená to nejuniversálnější, co se v přírodě děje. Jde o aktivní vztahy mezi nebeskými tělesy a zemí, které tvoří části celku.
7. Vlastnosti hmoty a organických látek jsou závislé na tomto působení.
8. Bytost je ovlivňována alternativními účinky této hybné síly až k substancím nervů.
9. Vlastnosti, které se projevují, jsou analogické s magnetem a to zvláště v lidském těle, v němž lze podobně rozlišovat rozmanité a protikladné póly. S póly se dá komunikovat, měnit je, ničit nebo posilovat. Lze dokonce pozorovat i jev deklinace.
10. Tato vlastnost lidského těla, která umožňuje ovlivňování nebeskými tělesy a zpětné působení těch, jež obklopuje, poukazuje na analogii s magnetem a na základě toho jsem se rozhodl přijmout termín *animální magnetismus*.
11. Působení a dobré vlastnosti animálního magnetismu, které jsem takto pojmenoval, lze komunikovat do jiných živých nebo neživých bytostí. Obě tyto třídy bytostí se však liší svou vnímavostí.
12. Působení a dobré vlastnosti se dají těmito bytostmi posilovat nebo rozptylovat.

⁶² S. Zweig: *Léčení duchem*, Odeon 1981, str. 90.

⁶³ On - line skeptický slovník hnutí Sysifos: www.sysifos.cz (heslo mesmerismus)

⁶⁴ A. Binet: *Animal Magnetism*, Elibron Classics 200, str. 5 - 8.

13. Experimenty ukazují, že existuje rozptylování hmoty a je natolik jemné, aby proniklo všemi bytostmi bez jakékoli značné ztráty energie.
14. Působení probíhá na velkou dálku, a to bez pomoci jakýchkoli zprostředkujících substancí.
15. Je podobné světlu, jehož intenzita se zvětšuje a odráží pomocí zrcadel.
16. Je komunikováno, šířeno a zvyšováno zvukem.
17. Tato dobrá magnetická vlastnost se může akumulovat, koncentrovat a přemisťovat.
18. Živé bytosti nejsou všechny stejně vnímavé a mohou vytvářet opačný účinek: V několika případech jejich přítomnost postačí k zničení všech účinků magnetismu na jiné bytosti.
19. Tato opačná vlastnost prochází všemi bytostmi, dá sdělovat, šířit, akumulovat, koncentrovat a dopravovat, odrážet zrcadly a šířit zvukem. To nevytváří pouze negativní, ale také pozitivní opačné vlastnosti.
20. Přírodní magnet, bytosti či jiná tělesa vnímají podobně účinky *animálního magnetismu*. V žádném případě jeho působení na oheň a na jehlu neutrpí žádnou změnu, což dokazuje, že princip *animálního magnetismu* se liší od minerálního magnetismu.
21. Tento systém osvětluje charakter ohně a světla a také teorii přitažlivosti, toku a zpětného toku, magnetu a elektřiny.
22. Systém nás učí nás, že co se týče nemocí, mají magnet a umělá elektřina vlastnosti společné s celou řadou jiných hybných sil, které nám příroda prezentuje a s jejich použitím se dosáhlo určitých užitečných výsledků vlivem animálního magnetismu.
23. Hodlám zavést praktická pravidla, podle nichž tento princip bude léčit nervové nemoci přímo a jiné nemoci nepřímo.
24. Jejich přispěním je lékař poučen jak používat medicínu a může poskytovat dokonalejší léčbu. Lékař také může vyvolávat a usměrňovat blahodárné krize a ty zcela kontrolovat.
25. Na základě své teorie o hmotě a při představování své metody budu demonstrovat univerzální užitečnost principu, který budu zavádět.
26. S těmito znalostmi může lékař s jistotou posoudit vznik, povahu a postup nemocí, ať jsou jakkoliv komplikované; může zabránit jejich dalšímu rozvoji a vyléčit pacienta, aniž by ho vystavil některým nebezpečným následkům, a to bez ohledu na věk, jeho povahu nebo pohlaví. Také ženy ve stavu těhotenství i při porodu mohou využívat stejných výhod.
27. Tato doktrína nakonec umožní lékaři rozhodovat o zdraví každého jedince a o přítomnosti chorob, kterým může být pacient vystaven. Tímto způsobem může být léčitelské umění přivedeno až k absolutní dokonalosti.

5 Mesmerismus ve Francii v druhé polovině 18. století

5.1 Kulturní projevy a dobová periodika

Pro myšlenky a léčebnou metodu *animálního magnetismu* Franze Mesmera se záhy ujal jeho populárnější a modernější pojem „mesmerismus“.

Americký historik **Robert Darnton** mluví o mesmerismu jako o hnutí, o kterém se debatovalo v akademiích, salónech, kavárnách. Mesmerismus byl prošetřován policií a často zesměšňován v divadlech, populárních písních, verších, karikaturách a popularizován v záplavě pamfletů a knih⁶⁵. Pomluvy šířily nejen o jeho léčbě soustředěné v místě senzorkého centra (horní část břicha) – což vyvolávalo podezření o „sexuálním magnetismu“ – ale také o jeho vanách, matracích v krizové místnosti apod.⁶⁶

V periodikách té doby se často setkáváme s postavami jako *Léon de Juif*, který prováděl zázraky pomocí zrcadel; *Ruer*, který vlastnil „kámen filosofů“; *B. J. Labre de Damette*, žebravý zázračný hojič, zázračný lékař na *rue des Ciseaux*, tzv. „*toucheur*“, který léčil pomocí mystických znaků a doteků a mnoho dalších. Dokonce seriózní vědci dlouho publikovali zprávy v *Journal de Scavans* a v *Journal de Physique* o zázracích, jako mluvící psi a bazilišcích, jejichž pohledy zabíjely. Věřit tomu, že některé fontány vyschly, když se v nich vykouply nečisté ženy, nebylo nic jiného než střízlivé uvažování poplatné době. I odkaz alchymie spolu s mýtem o magických lektvarech, které zaručovaly nesmrtelnost a léčily všechny nemoci, nebyl zavrhován jako nesmysl. Podle Darntona alchymisté, čarodějové a věštkyně silně zapustili své kořeny hluboko do života Pařížanů osmnáctého století. Pouliční prodavači lidem nabízeli rytiny hraběte *Saint Germain* – slavného alchymisty - a knihkupci vystavovali jeho knihy. Tajné léčivé prostředky všeho druhu se denně prodávaly navzdory přísné prohibici. *Journal de Bruxelles* napsal: „že to byla podivná éra přemíry uzavřených okultních, kabalistických a teosofických filosofů, kteří až fanaticky propagovaly rozličné zastaralé absurdity teurgie, věštění, astrologie“ (str. 33) Mesmerismus vtahoval obyvatele Paříže do oblasti okultismu, který hraničil s vědou již od středověku.⁶⁷

Pohled na vědecký odborný tisk druhé poloviny osmnáctého století ukazuje na záplavu kosmologií všeho druhu. Jeden člověk tvrdí, že může vysvětlit tajemství život pomocí vitalistické „vegetativní“ síly, druhý oznamuje, že objevil nový druh astronomie a říká, že našel „klíč ke všem vědám“, kteří ti nejlepší vědci světa tak marně hledali. Třetí vědec se pokouší naplňovat „Newtonovu prázdnotu“

⁶⁵ R. Darnton: *Mesmerism and the End of the Enlightenment in France*. Harvard University Press/Cambridge 1968, str. 40.

⁶⁶ Tamtéž, str. 3.

⁶⁷ Tamtéž, str. 33.

„universální hybnou silou“, která drží kosmos pohromadě. Dokonce i literární periodika si pletou vědu s fikcí.

Zprávy o pokusech, mechanických vynálezech a vědeckých debatách naplňovaly publikace *Journal de Paris, Mercure* či *Journal de Bruxelles*.⁶⁸

Časopis *Année littéraire* například uveřejnil útok na mesmerismus, který se však zakládal na konkurenční teorii „magmatických atomů“: „V lidských a zvířecích plicích je elektrický stroj, který svým neustálým pohybem odděluje vzduch od ohně, oheň se vstřebává do krve a putuje dál do mozku, kde se rozděluje a nutí ho k (ne) dobrovolnému pohybu“(str. 18).

Rychle rostoucí zájem veřejnosti odpovídal rozvoji společnosti, protože schopnost mesmerismu bavit, ne-li léčit, byla mimo veškerou pochybnost. Renegáti - následovatelé Mesmera - často nabízeli publiku fascinující nahlédnutí do jeho doktrinářských tajemství v dopisech. C.L. Berthollet, slavný chemik, vyvolal bouři, když vystopoval způsob Mesmerova léčení a oznamoval, že lze léčit pomocí imaginace; a *Courier de l'Europe* uveřejnil, že se léčení provádí pomocí síry. Taková odhalení jen zvyšovala vzrušení veřejnosti. Lidé, kteří si nemohli dovolit platit za Mesmerovu léčbu, se mohli alespoň z tisku dozvědět o jeho zařízení a metodách prostřednictvím falešných van a obrázků, které se jim podbízely na ulicích. Karikatury zobrazující Mesmera měly často obscénní charakter, což zvyšovalo představitost čtenářů, kteří se snažili proniknout do průběhu „mesmerické seance“. Objevily se v nich například otázky typu „kdo pokračoval v krizové místnosti?“, „proč muži mesmerizovali ženy“, „a zvláště pak na hypochondrii“? Populární písničky se také dostávaly do středu zájmu osvícenské společnosti. V oblíbené kavárně *Café du Caveau* se shromažďovali hosté a odtud se šířily zprávy a drby včetně kupletů o Mesmerově *animálním magnetismu* a jeho šarlatánství⁶⁹.

Comédie Italienne dne 27. listopadu 1784 uvedla hru *Les Docteurs Modernes* která měla velký úspěch a 21 představení. Byla to anti-mesmerická kampaň. Chorus zpívající finále udělal řetěz kolem mesmerické vany. Protiútok vzápětí vedl Mesmerův zastánce J. – J. d'Éprémesnil, který později vedl útoky proti vládě a pařížskému parlamentu. Mesmerismus silně pokračoval až do Revoluce, i když se po roce 1785 počet pamfletů snížil, dvě pařížská divadla považovala mesmerismus stále aktuální proto, aby v roce 1786 uvedla imitaci hry *Les Docteurs Moderne - La physicienne* a *Le médecin malgré tout le monde*.⁷⁰

⁶⁸ R. Darnton: *Mesmerism and the End of the Enlightenment in France*. Harvard University Press/Cambridge 1968, str. 18.

⁶⁹ „Que le charatan Mesmer, - Avec un autre frater - Guérisse mainte femelle- Qu'il en tourne la cervelle. En les tatant ne sais ou - C'est fou - Tres fou - Et je n'y crois pas du tout. Nebo Vieilles, jeunes, laides, belles, - Toutes aiment le docteur – Et toutes lui sont fideles.“ (Darnton str. 54)

⁷⁰ R. Darnton: *Mesmerism and the End of the Enlightenment in France*. Harvard University Press/Cambridge 1968 str. 66.

Dne 11. prosince 1784, *Journal de Bruxelles* vytiskl zprávu o pružnosti Mesmerovy doktríny, která „vydrží i nejkousavější ostny posměchu“. V divadelní hře *Les illuminés* hrál *Cléante*, který dominoval v debatě ve stylovém salónu. Tento mladý muž a iluminista si vzal k srdci: „*Ten sentimentální jazyk, který nás nutí přenášet naše myšlenky od jednoho pólu k druhému, abychom komunikovali s duchy a obhajovali mesmerismus. Nic není více osvícenské: je to skutečný systém vesmíru, hybná síla všech věcí*“ (str. 33).⁷¹

5.2 Mesmerismus a populární věda

Podle *Darntona* bylo nadšení pro vědu v době kolem roku 1780 tak silné, že až do 19. století nebylo možné určit hranici, která by oddělila vědu od pseudovědy.⁷²

Tehdejší věda lidem odhalovala, že jsou obklopeni rozmanitými neviditelnými silami: Newtonovou teorií gravitace, kterou zpopularizoval Voltaire, Franklinovou elektřinou, „záračnými plyny“ Charlieresů a Montgolfierů. Mesmerovo „záračné fluidum“ se nezdálo o nic méně představitelné či záračné. Kdo mohl říci, že je méně reálné než „flogiston“, jehož přítomnost ve vesmíru chtěl odstranit Lavoisier a nahradit jej teplem („živočišným teplem“, „vnitřní formou“, „organickými molekulami“ či „ohnivou duší“) a jinými „fiktivními silami“. Pokud někteří lidé hledali větší autoritu v oblasti vědy, mohli si přečíst Newtonův popis o „nejjemnější duši, která prostupuje a leží ukryta ve všech hrubých tělech“ v posledním odstavci jeho spisu „*Principia*“ nebo v pozdějších otázkách jeho díla „*Opticks*“. Berkeley - jeden z prvních Newtonových oponentů - měl vlastní koncepci o životodárné tekutině, která, jestliže se destilovala u stále zelených stromů, produkovala dehtovou vodu, která měla léčit všechny nemoci.⁷³

Ve skutečnosti měli lidé na výběr z mnoha záračných fluid. Jednalo se o století „systémů“ a experimentování. Pro vědce, kteří byli často kněží, znamenala věda v podstatě filosofii – od fyziky, přes metafyziku až k Bohu. Kněz *Pluche*, jeden z nejznámějších „laiků vědy“ tehdejší doby, nemusel rozumět zákonům gravitace, aby mohl vysvětlit příliv a odliv: Přešel přímo k teleologickému vysvětlení – jde o Boží přání, které pomáhá lidem vyplout z přístavů. I Newtonovy vlastní vědecké práce zahrnovaly alchymii a Knihu Zjevení. Lidé neměli přehled o tom, co je dnes považováno za vědeckou metodu a nedokázali odstranit mysticismus z Newtonových teorií o světle a gravitaci. Tradovalo se, že gravitace je okultní silou, která je příbuzná s vesmírnou elektrickou duší nebo jakýmsi vitalistickým ohněm. Ani postupné rozdělení vědy a teologie v osmnáctém století neosvobodilo vědu od fikce, protože se vědci stále odvolávali na různé projevy imaginace,

---

⁷¹ R. Darnton: *Mesmerism and the End of the Enlightenment in France*. Harvard University Press/Cambridge 1968, str. 38 -40.

⁷² *Tamtéž*, str. 29 - 30.

⁷³ *Tamtéž*, str. 10.

prostřednictvím kterých, vysvětlovali své úvahy.⁷⁴ V této době nepřipadalo nikomu absurdní vážně diskutovat o kresbě *Francois de Plantade*, na níž byl malý muž, o kterém tvrdil, že ho takto viděl v lidském spermatu na mikroskopu. Vědci viděli jiný svět než ten, který vidíme dnes a snažili se z něj vyvodit to nejlepší, čeho byli schopni. Byli ovlivněni celou řadou animistických, vitalistických a mechanických teorií, které zdělili od svých předchůdců. Mesmerova teorie byla považována za příbuznou s kosmologiemi vážených vědců, kteří prosazovali rozličné tekutiny. *Von Humboldt* myslel, že z měsíce by se mohla využívat magnetická síla a *Galvani* experimentoval s *animálním magnetismem* v Itálii v době, kdy Mesmer používal tuto metodu k léčení stovek lidí ve Francii. Mnoho lidí upřednostňovalo Mesmerovu léčbu a považovali ji za méně nebezpečnou, v porovnání s tehdejšími metodami ortodoxních lékařů.

V pozdně osvícenecké době taková víra nikoho neoznačovala jako excentrika, ale naopak byla vrcholem módy. Lidé vítali tyto romantické nadšené projevy a nepovažovali je za nevědecké. Cítili tento směr jako správný a nazývali jej „vysokou vědou“.⁷⁵

5.3 Kritici a stoupení mesmerismu

Mesmer, nepovažoval metodu *animálního magnetismu* za nějaký tajemný lék. Tuto metodu chápal jako vědu, která měla své příčiny a pravidla. Připouštěl, že jako celek byla pro nás dosud neznámá, proto veškeré jeho snahy směřovaly k tomu, aby byla objektivně prozkoumána⁷⁶.

Na jaře 1784 *Journal de Bruxelles* uvedl, že mesmerismus bude brzy jedinou universální medicínou. Podle Darntona mesmerismus vyhovoval zájmu tehdejší populární vědy a shodoval se s názory vzdělaných Francouzů a nikomu se v té době nezdálo, že by byl v rozporu s duchem osvícenství.⁷⁷

Existovaly zde dva hlavní protichůdné tábory: Mesmerismus a jeho stoupení (*členové Harmonické společnosti, velká část aristokracie, novináři, mnozí vědci, učenci a radikální politické osobnosti*) proti králi a jeho lékařské společnosti, církvi, lékařské fakultě a akademii věd.

Francouzský osvícenský filozof, politik, **N. Condorcet** (1743 – 1794) odmítl mesmerismus a napsal své důvody písemně: „*Mesmer obrátil některé význačné lidi na svou stranu, včetně lékařů, fyziků a navíc, tito význační lidé měli často zálibu v „mimořádných skutečnostech“.* Jak pak člověk mohl oddělit skutečnost od fikce v systémech, které důsledně vyžadovaly loajalitu?“. To byla otázka, která trápila filozofy 18. století a Condorcet na ni neměl uspokojivou odpověď. „*Jediní svědkové, kterým člověk*

---

⁷⁴ *Například úvahy, které popisovaly mikroskopy a dalekohledy, Leydenské láhve, nálezy zkamenělin a pitvy.*

⁷⁵ R. Darnton: *Mesmerism and the End of the Enlightenment in France.* Harvard University Press/Cambridge 1968 str. 11 – 13.

⁷⁶ S. Zweig: *Léčení duchem, Odeon 1981, str. 56.*

⁷⁷ R. Darnton: *Mesmerism and the End of the Enlightenment in France.* Harvard University Press/Cambridge 1968, str. 39.

musí věřit, pokud jde o mimořádné skutečnosti, jsou ti, kdož jsou jejich kompetentní soudci. Ale, kdo ve střetu konfliktní svědecké výpovědi se může považovat za soudcovského svědka? Pouze člověk s „dobrou pověstí.“ (str. 77). Takto Condorcet uvažoval a připustil, že je to těžké pro lidský rozum.⁷⁸

Podle katolické církve se nejednalo o legitimní cíl, který by pomohl fyzikální vědě, ale o to, aby lidi zmátl a aby věřili, že existují skryté věci. Svatá stolice odsoudila všechny experimenty jako nezákonné, protože usilovaly o výsledky, které se přiči přírodním zákonům a pravidlům morálky a nepoužívalo se k tomu legálních prostředků. *Animální magnetismus* byl zakázán včetně knih, které šířily jeho učení. Myšlenky a metoda mesmerismu byly v rámci křesťanských církví považovány za kacírské a skandální vůči čistotě morálních zásad. Církev vyzývala k potlačování takového zla, které je fatální pro náboženství i občanskou společnost. Později na všeobecném shromáždění Svaté římské inkvizice v roce 1841 v klášteře *Santa Maria Minerva* kardinálové a inkvizitoři adresovali encyklický dopis všem biskupům, aby tak potlačovali zneužívání lidí *animálním magnetismem*. V encyklice se objevuje varování před novým druhem pověry, která vznikla z magnetických jevů.⁷⁹

Hlavními odpůrci teorie a léčebných metod *animálního magnetismu* byli členové fakulty medicíny, členové Akademie věd a členové Královské lékařské společnosti. První šetření ze dne 11. 8. 1784 potvrdilo, že magnetické fluidum není možné vnímat, žádným z našich smyslů. Komisaři shodně konstatovali, že nic nedokazuje, že magnetické fluidum existuje. Dále komisaři pozorovali agresivní účinky u pacientů, které nastávaly vlivem kontaktu, imaginace a mechanické imitace, která nutí pacienty nedobrovolně opakovat to, co útočí na naše smysly. Také dodali, že kontakt a opakované vzrušení imaginace, jež vyvolává krize, může být škodlivé; že podívaná na tyto krize je stejně nebezpečná a že veškeré léčení na veřejnosti používající magnetismus musí nakonec vyvolávat jen zlo. Komisaři závěrem předložili tajnou zprávu se záměrem ukázat na nebezpečné spojení *animálního magnetismu* a morálky.⁸⁰

Královská lékařská společnost předložila zprávu o pět dní později a dospěla k stejným závěrům. Pouze jeden člen komise *Laurent de Jussieu*, nesouhlasil se svými kolegy a publikoval samostatnou zprávu. De Jussieu provedl některé experimenty, o nichž si myslí, že se nedají vysvětlit imaginací. Podle jeho názoru některé skutečnosti dokazují, že člověk vyvolal rozumnou praktickou akci na pacientovi pomocí tření, kontaktu a pouhou blízkou přítomností. Tvrdil, že tyto akce je možné připisovat universálnímu fluidu a že mohly být způsobeny živočišným teplem. De Jussieu nezavrhl teorii o *animálním magnetismu* jako astrolog Bailly, který řekl: „Vše se provádí imaginací; magnetismus s tím nemá nic společného“ (str. 25). Jussieu přinesl závěrečnou formulaci, ve které navrhuje, aby teorie

⁷⁸ R. Darnton: *Mesmerism and the End of the Enlightenment in France*. Harvard University Press/Cambridge 1968, str. 61.

⁷⁹ A. Binet: *Animal Magnetism*, Elibron Classic, 2005, str. 55 – 57.

⁸⁰ Tamtéž, str. 15 - 25.

animálního magnetismu byla akceptována, pokud bude vypracována a podpořena podstatnými důkazy. Jeho zpráva obsahovala myšlenku, že Mesmer je na správné stopě plodné pravdy. Tato předtucha vynikajícího přírodovědce se brzy potvrdila.⁸¹

Court de Gébelin (1719 - 1784), protestantský pastor a vážený autor časopisu *Le Monde Primitif*, popsal mesmerismus a „nadpřirozené síly“ jako přírodní produkty současných vědeckých objevů. Vysvětloval, že nad vědou je magie, protože magie vědu následuje, ne jako účinek, ale jako její zdokonalení.⁸²

Francouzský osvícenský šlechtic, politik a spisovatel **Comte de Montlosier** (1755 – 1838) byl typickým konvertitem pro mesmerismus. Sám se rozhodl, že vyzkouší mesmerizaci. Jeho okamžitý úspěch ho inspiroval k cestování po venkově, kde léčil rolníky i ženy z vyšší společnosti. Opustil ateismus a našel hlubší, uspokojující druh vědy, která mu dávala dost volného prostoru pro jeho náboženské a filosofické impulsy. Hledal „nového Paracelse“, kterého se dovolával v *Encyclopédie*, a našel ho ve vitalistické přírodní vědě. Montlosierovi připadalo, že mesmerismus by mohl „změnit tvář světa“.⁸³

Trvající vliv mesmerismu na vnitřní život jeho stoupců je také vidět z dopisů **J.M.Servana** (1741-1808), filosofa, autora řady spisů, přívržence Rousseauva, a přítele a korespondenta *Voltairea*, *d'Alemberta*, *Helvétiusa*, a *Buffona*. Servan nebyl nadšencem „slepého okultismu“ a zdůrazňoval, že je třeba držet se pozorovatelných faktů a stát pevně na zemi. Přesto jak říká Darnton, nadšení pro vědecký pokrok ho zaneslo někam až za hranice zkušenosti. Svému příteli Servan napsal: „*Pokud jde o elektřinu, mám doma elektrický stroj, který mi dává každodenní zábavu; ale také mě čím dál více udivuje, že ani účinky mesmerismu se mě nikdy tak nedotkly. Jestliže něco by mi mohlo potvrdit existenci univerzálního fluida, univerzální hybné síly v modifikacích tolika různých jevů, pak je to můj elektrický stroj. Promlouvá ke mně Mesmerovým jazykem o přírodě a já mu okouzlen poslouchám*“. Servanův elektrický stroj, podobný dynamu Henryho Adamse, ho přenesl z vědeckého do náboženského rozjímání. Servan dále pokračuje: „*Člověk se svou svobodou pouze kráčí podle rychlosti veškeré přírody a celá příroda se pohybuje jen k jedinému účelu; a jaký je to účel, ne-li opravdové univerzální fluidum prostupující celý vesmír?*“ (str. 58).⁸⁴

Ve své době byly myšlenky mesmerismu mnohými autoritami přijímány a rozhodně nebyly považovány za magickou praxi. Lékař Franz Anton Mesmer se celý život snažil o to, aby jeho teorie byla vysvětlena vědecky a byla nápomocna lékařům i celé společnosti.

---

⁸¹ R. Darnton: *Mesmerism and the End of the Enlightenment in France*. Harvard University Press/Cambridge 1968, str. 25-26.

⁸² *Tamtéž*, str. 39.

⁸³ *Tamtéž*, str. 58 – 60.

⁸⁴ *Tamtéž*, str. 58.

5.4 Mesmerismus a revoluční radikálové

Mesmerismus se také přímo podporoval zrození revoluční nálady ve Francii. Vzdělaní Francouzi v letech kolem roku 1780 měli tendenci odmítat studený racionalismus a toužili po supra-racionální a vědecké záhadnosti. Proto se také shromažďovali kolem Mesmera a snažili se odstranit sociální nespravedlnost, která omezovala přístup k moci a prestiži.

Mesmerismus radikálům sloužil jako zbraň proti akademickým institucím a poskytoval jim „vědeckou“ politickou teorii. Někteří z nich přirozeně využili vědeckou módu jako prostředek komunikace svých idejí. I radikálové jako **Jacques-Pierre Brissot (1754-1793)**, vytvářeli mesmerovskou propagandu, pamflety, do kterých infiltrovali své pojednání o politické teorii. Tyto ideje se tak dostaly prostřednictvím populárních tiskovin až k veřejnosti. Radikálové tímto způsobem využili zájem veřejnosti o záhady a o mesmerismus.

Mesmerův apel se šířil ozvěnou pařížskými ulicemi, kde mnoho „zneuznaných následovníků“ Newtona a Voltaira proklínali vládnoucí třídu pro svoji bídu. Francouzský novinář **Mallet du Pan (1749-1800)** výstižně popsal celou situaci následovně: *„Paříž je plná mladých lidí, kteří nemají možnost uplatnit svůj talent – stát se úředníky, prodavači, právníky, vojáky, nebo také spisovateli, ale umírají hladem, dokonce žebrají a vyrábějí pamflety“ (str. 165).*⁸⁵

Politici radikálové **Brissot, Carra a Marat** považovali akademiky za „despoty“ a „aristokraty“ filosofie, kteří utlačovali příslušníky nižších tříd. Jejich nenávist k útlaku je přivedla od filosofie k politice. **Marat** jako revolucionář požadoval jakousi lidovou suverenitu ve vědeckých záležitostech a požadoval, citují: *„Musím-li být souzen já, pak ať je to od osvícené a nestranné veřejnosti; k takovému tribunálu se s důvěrou odvolám, k tomuto nejvyššímu tribunálu, jehož rozsudky musí respektovat i samotné vědecké autority“ (str. 164).*

Mesmerismus též oslovoval výše postavené lidi například **Lafayette, Duporta a d'Ésprémesnila**. Tito lidé prosazovali mesmerismus jako medicínu prostých lidí, vědu, která by vzkřísila myšlenky **Rousseaua a Court de Gébelina**. Zdraví, vytvářelo ctnost, jakou popisoval **Rousseau a Montesquieu** a tato ctnost by mohla vytvářet harmonii státu s občany. Mesmerismus by mohl vyléčit Francii nastolením „universální harmonie“; napravil by zhoubné účinky umění (další idea převzatá od **Rousseaua**) obnovením „přírodní“ společnosti, v níž by fyzicko-morální zákony přírody utopily aristokratické výsady a despotickou vládu v moři mesmerického fluida. Program revoluce v duchu mesmerismu obsahoval myšlenkou na odstranění doktorů, tak by měly začít fungovat přírodní zákony, které by vykořenily sociální nespravedlnost.

---

⁸⁵ R. Darnton: *Mesmerism and the End of the Enlightenment in France*. Harvard University Press/Cambridge 1968, str. 92.

Přestřelky mesmeristů s vládou v roce 1784, sjednocovalo protivládní síly ve skupině, která se scházela v Kornmannově domě, poté co byla odmítnuta členy ze Společnosti pro universální harmonii. Kornmannova skupina podle Darntona reprezentovala vrchol hnutí radikálního mesmerismu a jeho vstupu do politiky.⁸⁶

Výraz radikální, jak ve své knize shrnuje Darton, může vystihovat lidi, kteří chtěli provést základní změny ve francouzské politice a společnosti. Byl vhodný pro mesmeristy, kteří očekávali, že jejich věda předělá Francii a jejichž způsob psaní měl rysy revoluční propagandy. Političtí radikálové používali Mesmerovu teorii jako fórum a požadavek na transformaci společnosti a vypovídá to o hloubce jejich nespokojenosti s tehdejší společenským řádem. Výraz radikální se však nehodí pro většinu mesmeristů - pro opaty, hraběny a bohaté obchodníky - kteří se zajímali o Mesmerovo léčení a měli jen strach z nemocí či z nudy.⁸⁷

---

⁸⁶ *Odpor proti vládě vedl v parlamentu d'Eprémesnil a Duport, v nouzovém parlamentu jednotlivých stavů to byl Lafayette, na burze Clavière a mezi čtenářskou veřejností to byli Brissot, Carra, Gorsas a Bergasse.*

⁸⁷ R. Darnton: *Mesmerism and the End of the Enlightenment in France*. Harvard University Press/Cambridge 1968, str. 161 - 167.

6 J. J. Gassner a exorcismus v Německu

Dle názoru *Erika Midelforta* démonická posedlost na konci 18. století „dávala smysl“ a poskytovala způsob jak pochopit zlo, nemoci a obtíže v řádu, který byl rozložen, ale za který se zatím nenašla náhrada. Gassnerovy myšlenky ohledně léčení přetrvaly v sekulární podobě jako mesmerismus a ještě později jako jeden ze vzdálených pramenů psychoanalýzy. Jeho důraz na to, aby se pacient sám naučil ovládat své symptomy, stále inspiruje moderní hypnoterapii. Podle kanadského psychiatra *Henriho Ellenbergera* (1905-1993) se z tohoto střetu mezi náboženskou a vědeckou terapií zrodila dynamická psychiatrie. Podle něho k tomu došlo, když poprvé psychiatrické paradigma léčby pomocí přírodních prostředků nahradilo svět duchů a exorcismu.⁸⁸

Katolický exorcismus otce Gassnera jsem si vybrala jako protipól k léčebné metodě *animálního magnetismu*. Pokusím se oba dva léčebné postupy vzájemně konfrontovat. Je možné říci, že „gassnerův exorcismus“ stál na hranici tehdejší akceptovatelnosti v rámci křesťanské církve a přijatelných magických praktik. Jestliže mesmerova doktrína představovala v pozdně osvícenském věku hranici mezi vědou a magií, lze odvodit, že Gassnerova léčebná metoda stála mezi magií a náboženstvím. Přesto nacházíme mezi oběma muži a jejich léčebnými postupy řadu paralel.

6.1 Úvod do problematiky EXORCISMU

Pojem exorcismus znamená víru v existenci a moc zlých duchů. Podle prvních tří evangelií také Ježíš vymítal ďábla a poskytl tuto moc svým apoštolům. V rámci židovské démonologie vstoupil exorcismus do křesťanského náboženství a kněží a biskupové se stávali sami exorcisty. Všeobecně se exorcismus šířil od V. století, kdy učení o dědičném hříchu a nejvíce se projevoval na křesťanském západě, kde víra v ďábla, zlé duchy a čarodějnice nabývala obrovských rozměrů. Pokud se u lidí nebo zvířat projeví neobyčejné nemoci či události – byly připisovány pekelným duchům, jejich pomocníkům na zemi, čarodějnicím apod. Tento hluboce zakořeněný předsudek úplně nezměnila ani reformace. Švýcarští reformovaní exorcismus zavrhl, ale luterská církev si ho podržela. Teprve pokrok v přírodních vědách oslabil tuto víru v ďábelskou posedlost mezi prostými lidmi. Katolická církev a malá část luteránů si zachovala exorcismus, který se prováděl hlavně při křtu.⁸⁹ V roce 1614 došlo k uveřejnění tzv. *Římského rituálu*, který je dodnes oficiálním textem, podle kterého se provádějí exorcismy. Materiál byl připraven podle nařízení papeže Pavla V., který pověřencům doporučil, aby hledali mezi nejstaršími texty pro vymítání zlého ducha. Vybraly se formule od autora Alcuina,

⁸⁸H.C. Erik Midelfort: *Exorcism and Enlightenment*, Yale University 2005, str. 142-148.

⁸⁹ *Slovník naučný* (2. díl), redaktor: F. Rieger, nakladatel I. L. Kober, Praha 1862.

s jejichž užíváním měla církev dvanáct století trvající pozitivní zkušenost. Bylo v nich také obsaženo 21 úvodních ustanovení, podle kterých se má exorcista řídit při výkonu služby.⁹⁰

Podle Erika Midelforta „myšlení s démony“ bylo praktikováno Evropany po staletí a bylo smysluplné i pro osvětskou dobu v mnoha oblastech. Lidé stále neuměli pochopit některé druhy zla, a proto se velmi těžko vzdávali ďábla a jeho pomocníků. Mezi luteránskými a kalvinistickými teology v 18. století existovala již jasná dohoda o tom, že věk zázraků je pryč. Pro většinu protestantů Bůh stále pokračoval a řídil své stvoření pomocí své prozřetelnosti. Problém byl v tom, že Bůh toto prováděl mobilizací normálních přírodních sil a nikoli porušením přírodních pravidel, které pro nás navždy stvořil. Katolíci, ale vždy počítali s dramatickými zázraky léčení, které neměly žádné představitelné „přírodní vysvětlení“. Koncem 16. století přijali názor scholastika *Tomáše Akvinského*, že „zázrak je definován jako událost, která nastane mimo běžné procesy celé stvořené přírody“ (str. 27). V té době se však stále více objevoval názor, že se zázraky musí zkoumat opatrně. Bylo obtížné definovat, co je dílem zázraku. Posedlost démonem také přešla pod přísnější kontrolu a stala se druhem negativního zázraku. Římským rituálem bylo jednoznačně definováno, že jde o jev, který nemá přirozené vysvětlení. Jedinou otázkou bylo – zda se zázraky vůbec dějí - a většina katolíků trvala na tom, že Bůh dosud neintervenoval, aby porušil „zákony přírody“. Ryzí osvícenci vystupovali s názorem, že zázraky, které poruší přírodní řád, ani nemohou nastat.⁹¹

6.2 Biografie a představení léčebných metod

Johann Joseph Gassner (1727 – 1779) se narodil v Rakousku v městečku Braz. Studoval v Praze a Innsbrucku a byl vysvěcen na kněze v roce 1750. Absolvoval několik misií, než se stal knězem a děkanem na faře v Pondorfu (1776). Několik let po jeho jmenování do Klosterle, na diecési Chur ve Švýcarsku (1758), se jeho zdraví zhoršovalo a začal trpět chronickými zdravotními problémy.⁹² Navštívil mnoho doktorů, ale jejich léčba nepomohla. Proto usoudil, že jeho problémy způsobují démoni. Vzýval jméno Ježíšovo a sám na sobě prováděl exorcismus. Aplikoval svou metodu i na jiné a brzy k němu přicházelo na léčení tisíce lidí. V letech 1774 až 1776 se jeho zázračná léčba stala hlavním tématem osvětské debaty v Německu. Lidé chtěli vysvětlení, odkud pochází zlo a démon toto vysvětlení poskytoval. Gassner proto považoval zlo za pochopitelné.⁹³ Jeho hlavní inovací bylo, že léčil většinu nemocí a problémů, jako kdyby mohly být způsobené či zhoršené ďáblem. Nebyl proti užívání léků, ale často vítězně poznamenal, že když se k němu jeho pacienti dostali, lékaři se ukázali

⁹⁰ G.Amorth: *Exorcismus a psychiatři*, Karmelitánské nakladatelství 2006, str. 39.

⁹⁰ H.C. Erik Midelfort: *Exorcism and Enlightenment*, Yale University 2005, str. 26-28.

⁹² <http://www.newadvent.org/cathen/06392b.htm>

⁹³ H.C. Erik Midelfort: *Exorcism and Enlightenment*, Yale University 2005, str. 15-17.

být k ničemu.⁹⁴ Věřil, že ne všechny nemoci způsobují démoni, proto každý exorcismus začínal zkouškou, kdy démona vyzýval, aby dělal ty nejhorší věci, někdy latinsky, aby tomu rozuměl jen démon a ne lidi. Teprve poté, co se démon projevil, přistupoval k samotnému exorcismu. Nedržel se jen klasických příznaků posedlosti, tedy nadpřirozených znaků, ale léčil i normálně se projevující nemoci. V šedesátých letech 18. století vyvinul svůj vlastní styl exorcismu, který byl neortodoxní, protože se přesně nadržel římského rituálu. To bylo jedním z důvodů jeho konfliktu s nadřízenými a zákazu hromadných exorcismů v roce 1776.⁹⁵

Jeho léčebné sezení začínalo tak, že seděl u stolu a začínal tím, že dával pokyny a příkazy pacientovi a také démonu, o kterém se domníval, že je přítomný. Ve většině případů, když za ním přišel prosebník a padl před ním na kolena. Gassner se ho dotkl křížkem, nebo mu položil ruce na hlavu. V případě, že se přítomní kritici ohradili proti fyzickému kontaktu, úplně se ho zdržel. Po krátkém rozhovoru s pacientem zjišťoval, zda je vnitřně či zvnějšku přítomen démon, či zda je problém pouze přírodního původu. Ve většině případů sám sebe přesvědčil, že je to démonovo dílo, a snažil se o tom přesvědčit také pacienta. Záleželo hodně na tom, zda v pacientovi probudil pocit důvěry. Gassner dále rozkazoval: „Pokud je tato nemoc nepřirozená, pak rozkazuji ve jménu Ježíše, aby se to okamžitě projevilo.“ Gassner užíval tento *exorcismus probativus*, aby démona přiměl pohybovat se po těle a způsobovat širokou škálu hrozivých symptomů: otoky postupně na různých částech těla, horečky, bolesti hlavy, prudké bolesti, křeče, třesy, bolesti v jedné a pak druhé noze. Jak Gassner pohyboval démonem, zároveň tím ukazoval pacientovi, že je tam opravdu přítomen. Z tohoto důvodu těmto procedurám Gassner často říkal *praecepta*, neboli lekce, při kterých se ďábel naučil, kdo je tu pánem, a pacient se naučil věřit Gassnerovi a mocnému Ježíšovu jménu, ale také jak sám ovlivňovat své symptomy. Gassner někdy pacienta trápil až 15 minut nejhoršími bolestmi a pak je odstranil s použitím dalšího typu *exorcismus lenitivus*. V těch nejúpornějších případech mu někdy trvalo dvě hodiny, než byl připraven s ďáblem skoncovat pomocí finálního a výbušného *exorcismus expulsivus*.

Velice zajímavé bylo, že se symptomy objevily, ať mluvil německy či latinsky. Často se také u pacienta objevovaly hrozivé symptomy, které nikdy předtím neměl. Gassner také uměl přikazovat změny nálad, dokázal v rychlém sledu navodit smích a pak smutek, nenávisť a pak bázlivost či prudkou vášeň. Gassner také rád užíval speciální gesta a dotyky. Samozřejmě užíval křížování, ale také chytal ruce či hlavu pacienta a přikládal mu svou štolu na postižené části těla. Nejúžasnější léčby byly ty, kde Gassner dával příkazy pouze v duchu a latinské exorcismy doplněné neslyšitelnými pokyny. V závěru léčby se Gassner modlil, požehnal pacientovi a předepsal užívání relikvií, svěceného oleje, vody, kadidla a bylin, vše s posílenou vírou v Ježíšovo svaté jméno. Podle očitého svědka dokázal

---

⁹⁴ H.C. Erik Midelfort: *Exorcism and Enlightenment*, Yale University 2005, str. 62-64.

⁹⁵ *Tamtéž*, str. 12-14.

Gassner v úvodní testovací fázi vyvolat klinicky nezopakovatelné symptomy, kdy např. přikázal, aby se v jedné pacientově paži tep zpomalil a v druhé zrychlil, a přítomní lékaři to potvrzovali. Ještě zajímavější je, že Gassner praktikoval tak dlouho, dokud pacienta nepřesvědčil, a poté ho učil, jak si má příště pomoci sám. Opět přivolal symptomy a tentokrát pacient sám příkazem proneseným v duchu v Ježíšově jménu zabraňoval propuknutí, nebo odstraňoval již přítomnou nemoc.⁹⁶

6.3 Kritici a stoupení J. J. Gassnera

„Jsme daleci toho než abychom přijali dogma, že ďábel může fyzicky vstupovat do lidí, a ať už jednotlivě nebo ve větším počtu, že jim ďábel může způsobovat onemocnění nebo že se s nimi spojuje smlouvou, a že mu v tom pomáhají kouzelníci a čarodějnice – všechny takové věci musíme odmítnout a vymýtit je jako plevel, který potlačuje náboženství“. (Johann Semler)⁹⁷

Gassnerova léčba vyvolala hlubokou a rozsáhlou teologickou debatu jak mezi římskými katolíky, tak i mezi německými protestanty. Dle Midelforta je velmi překvapující, kolik lidí do těchto diskusí přispívalo a jak široce byly publikovány v novinách i časopisech tehdejší doby. Pro katolíky existovaly dvě hlavní otázky: (1) zda by ďábel nyní mohl způsobovat takové fyzické potíže a nemoci, jaké měli Gassnerovi pacienti a (2) zda Gassnerova požehnání i jeho exorcismus byly vhodné. Katolický svět se v těchto otázkách rozdělil. Pro německé a švýcarské protestanty nebyl hlavní problém, zda ďábel může posednout lidi a zda exorcismus funguje. Většina protestantů se shodovala na tom, že to byla nepodložená představa a pověřivá praktika. Tato debata ale spustila daleko důležitější debatu mezi evangelíky o interpretaci Písma svatého. Mnozí lidé v osvěcenské době pokládali demony a čarodějnictví jako běžnou součást svého vnímání světa. Demony bylo těžké vytěsnit. Tento postřeh vedl ke kontraverzní debatě, jak ji vyjádřil italský osvícenský učenec **Ludovico Antonio Muratori**: *„Je zvláštní, že očarování a posedlí jsou jen tam, kde jsou exorcisté“*(str. 26).

Osvícení katoličtí myslitelé čím dál víc považovali pojetí démonů jako fyzicky nebezpečných, za hloupé a nebiblické: **Theatine Ferdinand Sterzinger** v říjnu 1766 před Bavorskou akademií věd prohlásil (přes zákaz náboženských témat), že čarodějnictví není nic víc než směšná pohádka, kterou přijímá jen nevědomý lid, ale učenci ho považují za „lidovou chiméru, vymyšlenou představu“.⁹⁸ Sterzinger některé své názory přebíral od skupiny katolických italských reformních autorů 1. poloviny 18. století, kteří útočili na pozdně středověké pojetí čarodějnictví. Jeden z nich, **Scipione Maffei**, šel ještě dál, když tvrdil, že magie a všemožné nadpřirozené zásahy do přírody jsou zhora nemožné. Tito italští katolíci si často všímali rozdílů mezi světem Nového zákona a jejich vlastním světem a tyto

⁹⁶ H.C. Erik Midelfort: *Exorcism and Enlightenment*, Yale University 2005, 66-68.

⁹⁷ *Tamtéž*, str. 87.

⁹⁸ *Tamtéž*, str. 94-95.

rozdíly používali k diskreditaci kulturních praktik a přesvědčení, které působily pověřivě. Tímto způsobem mohlo doslovné čtení Písma sloužit jako nástroj „osvícenství“. ⁹⁹ Velký oponent Gassnera byl také katolický teolog **Johann Salomo Semler**, který rozvíjel myšlenky, že posedlost není možná, že v Bibli se užívá jen názvosloví a předsudků té doby. ¹⁰⁰

Během 18. století se objevoval další názor, který se přímo nevyjadřoval k zázrakům a exorcismu, ale podezřelé bylo vše, co narušovalo společenský pořádek. Jako příklad uvádíme vystoupení císaře **Josef II.**, který odmítl Gassnerův exorcismus bez ohledu na to, zda byl skutečný či ne. Dle Midelforta, to bylo to kvůli tomu, že se kolem jeho osoby shromažďovaly davy, které by „naháněly hrůzu každému absolutnímu monarchovi“. ¹⁰¹

Anton de Haen, osobní lékař Marie Terezie, jako člen komise, kterou císařovna svolala, také zkoumal Gassnera. Analýzu jeho činnosti zapracoval do své studie zázraků. Všeobecně věřil v možnost zázraků a magie, ale léčebné praktiky Gassnera, byla pro něho jiná věc. Připouštěl, že mnoha jeho pacientům pomohla hlavně změna klimatu a stravování, ke kterým došlo při cestování za exorcistou, a někteří se potřebovali na čas vzdálit od svých domácích starostí. Tento lékař připouštěl, že Gassner měl tajné vědomosti o okultních přírodních silách a magnetismu. ¹⁰²

Velkými obhájci Gassnerova léčení byli členové jihoněmeckých náboženských řádů a zvláště bývalí Jezuité. Po zákazu řádu se jejich představitelé stáhli do Augsburgu, odkud prezentovali materiály na podporu Gassnera. Vytvářeli kázání, zprávy, dialogy, útoky na osvícenství a tištěné odpovědi skeptikům jako byl Sterzinger. Nejenergičtější z dřívějších jezuitů byl katedrální kazatel z Augsburgu, **Alois Merz**, který velmi rád takto útočil na josefinismus a osvícenství. Merz publikoval v roce 1775 pojednání nazvané „*Solidní důkaz*“, ve kterém říkal, že prostředky, jimiž Gassner léčí nemoci jsou konzistentní se zásadami evangelia a názory původní církve. Odmítal tvrzení, Kristus svázal ďábla a všechny demony v pekle a argumentoval, že takový názor podkopává veškerou křesťanskou morálku, protože to je ďábel, který neustále svádí lidstvo ke zlu. Dále konstatoval, že Gassnerovy metody používání exorcismu byly přesně to, co apoštolové i církve měla na mysli po celá staletí. Merz s radostí citoval odkaz protestanského lékaře, který byl přítomen Gassnerově operaci v Erlangenu - že neexistuje „žádný pozemský lék“, který by měl tak pozoruhodné výsledky, jaké Gassner dosáhl svým exorcismem. ¹⁰³

Kontraverzní debaty ohledně Gassnerova „zázračného léčení“ se účastnili i protestanté. Například švýcarský pastor, fyziogon **J.K.Lavater** (1741- 1801) podnikl aktivní kampaň, aby získal pro

⁹⁹ H.C. Erik Midelfort: *Exorcism and Enlightenment*, Yale University 2005, str. 94-96.

¹⁰⁰ *Tamtéž*, str. 91.

¹⁰¹ *Tamtéž*, str. 29-30.

¹⁰² *Tamtéž*, str. 46.

¹⁰³ *Tamtéž*, str. 98-99.

Gassnera úplné šetření a ověření zázraků, které prováděl. Pro Lavatera nebyl rozhodující otázka „Gassner a ďábel“, ale pro něho Gassner znamenal šanci vidět nebo zažít něco mimořádného. Neustále požadoval od svých přátel a známých, aby mu posílali spolehlivé zprávy o mimořádných „jevech a zkušenostech“, které by mohl duchovní svět prozkoumat objektivně a vědecky. Skutečně, jeho slavná práce o fyziognomii z roku 1772 vyjadřovala Lavatarovu snahu ukázat, jak jsou charakter nebo duše člověka, viditelné na rysech lidského obličeje.¹⁰⁴

Povaha práce otce Gassnera vytvářela mnoho nepřátel, ale také mnoho věrných přátel, kteří ho podporovali: Pro katolíky i protestanty byl ďábel biblickou a tedy živoucí realitou. Víra v ďábla jim umožnila o něm uvažovat jako o možné příčině, proto tedy snadno viděli náznaky jeho působení ve vnějším světě i ve svých vlastních tělech. Exorcismus dával záminku protestantům a ryzím osvícencům, že mohli poškozovat katolickou víru, tím že ji obviňovali s pověr a ignorance. Pro jiné katolíky, „nadšené davy“, znamenaly společenský problém a narušení veřejného pořádku. Lavater upřímně doufal, že démonologická posedlost by mohla být prokázána a že by mohla potvrdit existenci „neviditelného světa“. Pro další protestanty představoval nebezpečné oživení zájmu o čarodějnice a možné obnovení čarodějnických procesů.¹⁰⁵

---

¹⁰⁴ H.C. Erik Midelfort: *Exorcism and Enlightenment*, Yale University 2005, str. 103.

¹⁰⁵ *Tamtéž*, str. 27-29.

7 Porovnání léčitelských metod F. A. Mesmera a J. J. Gassnera:

V druhé polovině osmnáctého století přírodní filozofové v Anglii a Francii nadšeně zkoumali terapeutické vlastnosti magnetů. Protože se tyto nové formy elektřiny a magnetismu používaly také pro pobavení, existovalo zde mnoho podvodníků a vědci byli opatrní a skeptičtí ke všemu, co s nimi souviselo. Proto vyšetřovací komise zkoumaly metody Mesmera i Gassnera velmi opatrně. Jak démonologové, tak naturalisté se snažili svá tvrzení veřejně dokázat a obhájit. Gassner v podobných zkouškách paradoxně obstál lépe než údajně vědečtější Mesmer. Gassner si zapisoval své terapeutické úspěchy a poznamenával, že u toho byli důvěryhodní svědci.¹⁰⁶

Gassnerovo léčení nastolovalo zásadní otázky ohledně existence duchů, pokračování zázraků a účinnosti římsko-katolických svátostí, obzvlášť exorcismu. Mesmer léčil podobné zdravotní problémy, ale tvrdil, že jeho terapie stojí čistě na přírodních silách *animálního magnetismu* a nemá nic společného s vymítáním démonů. Podobnost mezi oběma muži byla přesto velká, a proto se jí věnovali satirici a skeptici té doby. Z toho vycházela debata o podstatě léčení, kde proti sobě stálo osvícenství proti exorcismu a mesmerismu. Mesmer věřil, že jeho metoda je „prokázanou přítomností Boha“ ve světě. Mesmerova léčba vypadala stejně jako Gassnerova, jen při ní neužíval exorcismu, žehnání a Ježíšova jména.¹⁰⁷ Mesmer prohlásil, že Gassner také, i když nevědomky, používá *animálního magnetismu*, protože stejně jako on drží pacientovu hlavu v rukou a někdy hladí postižené části těla, stejně jako Mesmer hladil pacienty svými magnetickými prsty. Gassnerova slova o ďáblu jako příčině zla u lidí považoval za pověrčivost.¹⁰⁸ Jistý katolický autor té doby napsal, že spíš než jít za Gassnerem by dávalo větší smysl vyhledat doktora Mesmera, jehož léčba byla podle něho lépe podložená. Tento učenec nevystupoval proti Gassnerovi teologicky, ale kritizoval společenské dopady jeho popularity.¹⁰⁹

E. Midelfort shrnuje jisté paralely mezi oběma muži, Mesmer i Gassner vzývali neviditelné vlastnosti či síly jako původní příčiny tělesných nemocí. Ďábel byl neviditelný, stejně jako magnetické fluidum, viditelné byly jen jejich výsledky. Vědci tehdejší doby zkoumali „animální elektřinu“ a vysvětlení existence neviditelné síly bylo proto rozumnou hypotézou.¹¹⁰

Je možné zrekapitulovat, že léčení Gassnera vedlo k úvahám nad celou řadou dobových témat, zejména zda ďábel skutečně na světě působil jako fyzická síla či zda se fyzicky projevoval. Potvrzuje to fakt, že v německém osvícenství byly náboženské otázky daleko důležitější než ve Francii. V zápase o

---

¹⁰⁶ H.C. Erik Midelfort: *Exorcism and Enlightenment*, Yale University 2005, str. 20.

¹⁰⁷ *Tamtéž*, str. 59-61.

¹⁰⁸ *Tamtéž*, str. 18.

¹⁰⁹ *Tamtéž* str. 53.

¹¹⁰ *Tamtéž* str. 19.

osobu Gassnera a jeho léčebné metody můžeme hrubě vystihnout německou kulturou a politické klima pozdního osmnáctého století. Osoba katolického exorcisty popírá mnoho kulturních trendů pozdně osvícenské doby a nezapadá do naší představy o tomto věku. Gassner se sám neosvobodil od čarodějnických myšlenek a očarování. Tvrdil, že ďábel mohl způsobit všechny možné druhy nemocí a nešťastných událostí.¹¹¹

Na druhé straně mesmerismus představoval určité dobové hnutí, které ve své rané fázi vyjadřovalo velkou víru v osvícenství a hrálo také svou důležitou úlohu v romantismu. Podle Darntona, mesmerismus nabídl novou víru všem, kteří tu starou ztratili. Mesmerismus přiřadil ke spiritualistické vědě, která ležela ve středu spektra, ve kterém se věda setkávala s pseudovědou a okultismem. Mesmerova filozofie vyhovovala přímo tehdejšímu postojům a zdůrazňovala potřebu autority ve spekulativní oblasti, kde se prolínala věda s náboženstvím.¹¹²

---

¹¹¹ H.C. Erik Midelfort: *Exorcism and Enlightenment*, Yale University 2005, str. 22.

¹¹² R. Darnton: *Mesmerism and the End of the Enlightenment in France*. Harvard University Press/Cambridge 1968, str. 161-167.

8 Zodpovězení zkoumaných otázek:

8.1 Jaké jevy bychom v druhé polovině osmnáctého století mohli klasifikovat jako magické?

Pokud si pod pojmem „magické“ představíme jevy, které se nedaly vysvětlit na základě tehdejšího poznání světa a oprostíme se od chápání magie jako uzavřeného nástroje tajných esoterních společností, dovoluji si, na základě předložených textů tvrdit, že ve sledované době neexistovala jednoznačná hranice mezi magickým, náboženským a vědeckým jevem.

Thomas Kuhn předkládal názor, že to, co označíme v minulosti za vědecké, může zahrnovat součásti a druhy víry s dnešní vědou naprosto neslučitelné.¹¹³ Paradigmatické vidění světa v konečném důsledku způsobuje, že si člověk nepřipouští nic, co z něho vybočuje. V medicíně neexistoval jednoznačný názor na původ nemocí a, jak již bylo uvedeno, řada tehdejších vědeckých kapacit publikovala i názory, které se jeví z našeho současného pohledu jako velmi iracionální. Za příklad projevu paradigmatu můžeme uvést historické těžkosti s prosazováním hypnózy, která se dlouho považovala za cosi okultního a oficiální věda se na tento léčebný postup dívala jako na šarlatánství a podvod. Někteří praktičtí lékaři však v hypnóze spatřovali dávný léčebný postup a snažili se jej v rámci své léčby prosazovat. Dnešní věda již hypnózu nezařazuje mezi takzvané parapsychologické jevy, i když její použití bývalo například v našich zemích trestáno smrtí, zákonem z doby Marie Terezie byla u nás hypnóza zakázána až do doby první republiky.¹¹⁴

Je třeba si také uvědomit, že například *teorii elektromagnetismu* vytvořil *James Clerk Maxwell* až v druhé polovině devatenáctého století, ale elektrické a magnetické jevy byly pozorovány a zkoumány mnohem dříve - *Leydenská láhev* (elektrický kondenzátor) byla objevena již v roce 1745. Objektivní postupy pro ověření pravdivosti a správnosti nových poznatků v době osvícenství neexistovaly, protože vědecká metodologie se teprve utvářela. Ze současného pohledu je vidět, že i někteří vědci, na jejichž poznání dnes stavíme, prezentovali ve své době i názory rozporuplné či nepodložené, u kterých nelze říci, že vycházeli z výsledků přísných vědeckých postupů.

Trvalo sto let, než se rozvíjející se vědecké poznání osvícenství posunulo k přibližné definici toho, co se nám jeví jako nezpochybnitelné. Posuzování toho, co je vědecké, se do značné míry odvíjelo nejen od použití vědecké metody, ale mnohdy bylo stanovenou vědeckou, politickou či náboženskou autoritou. Prostor pro magické se ve sledovaném období v porovnání s předchozí minulostí zúžil, ale nezmizel. I řada vědců té doby věřila v astrologii a hledala univerzální řád v duchovním světě mimo

¹¹³ T.Kuhn: *Struktura vědeckých operací*, Oikoymenh 2008, str. 15-22.

¹¹⁴ Zdeněk Rajdák a Karel Drbal: *Perspektivy telepatie*, Eminent 1995, str. 18.

církev. Ani věda ani náboženství nemohly vyplnit prostor, ve kterém lidská vůle ovlivňuje svět přímo, bez závislosti na vědeckých zákonech nebo božím působení. Objevovала se zde řada jevů, které uspokojivě nevysvětlovala tehdejší věda či náboženství a které nebyly považovány ani za magické. Nejenže existoval větší prostor pro magii než je dnes, ale z pohledu přijatelných dobových názorových postojů, byly hranice toho, co lze považovat za magické, velmi nejasné.

8.2 Existovala ve sledovaném období konkrétní hranice pro „normu“, vůči které bychom mohli vymezit „alternativu“?

V současné době máme jasnou hranici proto, co je norma a co je alternativa. Dnešní člověk vědomě rozlišuje, zda je mu předkládán alternativní názor a rozhoduje se s tímto vědomím.

Je však velmi obtížné hodnotit, co bylo normou a co alternativou historicky vzdáleného období v oblasti, která není příliš probádaná. Lze říci, že všeobecně přijímaný názor na to, co je vědecké a co iracionální se teprve krystalizoval.

V pozdně osvícenské době se vážení vědci snažili pochopit a vysvětlit mnohé záhadné jevy přirozeně, tak aby sloužili ku prospěchu lidí. Příklady v kapitole „*populární věda a mesmerismus*“ nám jasně ukazují, že jisté rádo by vědecké postupy a teorie, v sobě zahrnovaly více magických projevů než mesmerismus a pro některé kruhy vzdělanců a autorit byly dokonce přijatelnější.

Gassnera a Mesmera jsem si vybrala, protože oba dva představují určitý protipól vůči hlavnímu proudu „sledovaného období“. Mesmer obhájil svou doktorandskou práci s tématem „*O vlivu planet na lidské tělo*“. V práci se snažil dokázat, že slunce, měsíc a nebeská tělesa působí na lidské bytosti pomocí jemného fluida, které nazýval *animální magnetismus*, snažil se postupovat prostřednictvím dobových vědeckých poznatků. Svou metodu se snažil prosadit ve vědeckých kruzích té doby a začlenit ji do vznikající moderní medicíny. V pozdně osvícenské době existovala řada vitalistických teorií, které nám dnes připadají více šarlatánské, než byl mesmerismus.

Na druhou stranu Gassner se podle své nejlepší víry snažil pomáhat lidem a podobně jako Mesmer se dostával do sporu s autoritami ve své oblasti. Gassner viděl působení ďábla v tom, že způsobuje mnoho potíží konkrétních lidí. Lze souhlasit s názorem Erika Midelforta, že bez ďábla ani osvícenská společnost neuměla pochopit některé druhy zla. Lidé prostřednictvím démonologie hledali význam svého působení na zemi. Myšlenky na existenci ďábla nevypadaly tak nadpřirozené, jak by se pro osvícenské myslitele mohlo zdát.

Můžeme shrnout, že oba dva věřili v existenci sil, které věda nedokázala prokázat. Nemáme žádné dobové informace o tom, že by některý z jejich „pacientů“ napadl jejich postupy, naopak - jejich

kritici se zaměřovali spíše na „teorii“ než na jejich praktické působení a jejich léčebné metody zkoumali zvenčí. Otázkou je, do jaké míry byly útoky jejich odpůrců ovlivněny vznikajícím vědeckým či končícím náboženským paradigmatem.

Z pohledu mého mikro-historického výzkumu, však mohu konstatovat, že sledované období nemělo jasně definovanou normu pro pohled na duchovní jevy, které stály mimo oficiální vědu, zvláště v ohledu na to, že všeobecně přijímané paradigma se teprve konstituovalo. Stejně tak je obtížné určit, co bylo pro pozdně osvícenskou společnost normální a co přirozené. Navíc v evropských zemích té doby neexistoval jednotný názor na to, co představovala norma a alternativa, o čem svědčí příklad léčebných metod vybraných historických osobností.

8.3 Je možné nalézt paralely pozdně osvícenského věku se současností a jejími vědeckými paradigmaty?

Současné vědecké paradigma striktně odděluje poznání na základě ověřených a potvrzených přírodních zákonů od poznání, které nelze v daném okamžiku ověřit a opakovat nezávisle na subjektu pozorovatele. Toto paradigma vede na jedné straně k naprosté objektivizaci všeobecně přijímaných poznatků a účinně brání manipulacím šarlatánů a zneužívání vědy. Dovoluji si tvrdit, že na druhou stranu omezuje přístup k vědě, protože neumožňuje vývoj potencionálních objevů a možností mimo akademický svět. Vnímání vědeckého a „mimo - vědeckého“ nemusí být jednoznačné ani v naší moderní době. Teorie vzniku vesmíru velkým třeskem byla odmítána s tím, že je „příliš náboženská“. Astronomie nebyla považována za plnohodnotnou vědu do konce padesátých let dvacátého století, protože ve vědeckých kruzích převládal názor, že poznatky o vzdálených hvězdách a vesmíru nebude nikdy možné technicky ověřit – až s rozvojem moderních metod zkoumání vesmírných objektů byla astronomie „přijata“ mezi plnohodnotné přírodní vědy.

Samo o sobě také současné vědecké paradigma nezaručuje, že všechny vědou podpořené poznatky jsou pravdivé. Dá se říct, že stejně jako v době osvícenství, tak i dnes, přírodní vědy předkládají názor, že jejich poznání je jediné správné, a odmítají jakýkoli názor stojící mimo vědu. Občas se ale stává, že věda sama potvrdí oprávněnost nevědecké kritiky. Stačí si uvědomit, jak se například v průběhu posledních sta let měnil vědou potvrzovaný pohled na kojení, opalování nebo na konzumaci mléka či vajec. V medicíně a psychiatrii lze snadno vysledovat, že řada vědecky uznaných metod a léků byla následně, opět na základě vědeckých poznatků, odmítnuta.

I v naší post moderní době stále existuje duchovní a subjektivní emoční svět konkrétních lidí a jsou přítomny jisté jevy, které není možno zařadit do nějaké škatulky. Stejně jako v druhé polovině osmnáctého století rozvoj materialistické vědy vyvolával protireakci v touze po záhadném řešení

problémů, který nevyžaduje pochopení složitých zákonů, ale pouze odevzdání se do rukou „znalého“, tak i v dnešní době většina lidí nemá možnost pochopit přírodní zákony na jejichž základě jsou vytvořeny předměty dnešní denní potřeby (stovky milionů tranzistorů v počítači, nebo miliardy operací počítače provedených v jedné sekundě, tisíce fotografií uložených na mini kartičce, mobilní telefony, GPS, aj.), což vyvolává touhu po duchovním světě, kterou mnozí z nás nedokáží uspokojit ani ve standartním náboženství.

Vidím zde jisté paralely mezi naší moderní dobou a pozdně osvícenskou epochou. Přestože v současnosti věda a její výsledky postoupily velmi daleko a naprosto změnily náš svět, je možné konstatovat, že stále je v našem světě dostatek místa pro magické, duchovní – rozumem nevysvětlitelné – jevy. V současnosti existuje řada potencionálních vědních oborů - *celostní medicína* - *homeopatie, kineziologie, čínská medicína, aromaterapie, hlubinná psychoterapie, trans-personální psychologie a jiné* - a otázkou je, který z těchto přístupů časem prokáže svou oprávněnost a bude podložen nově objevenými vědeckými zákony.

I když se současná medicína tváří jako ryze materialistická a za subjekt medicíny považuje konkrétní nemoc a ne celistvého pacienta, v mnoha případech již akceptuje skutečnost, že nemoci mají psychosomatický charakter, čímž vlastně potvrzuje provázanost duševního a fyzického stavu člověka. V dnešní době je také vědeckým faktem, schopnost některých organismů vnímat magnetické pole. Se současným hlubším poznáním jiných kultur a snadným přenosem informací napříč kontinenty je vidět, že myšlenky o energiích mimo rámec přírodních věd ovlivňujících člověka, existují a jsou využívány například v indické nebo čínské kultuře již tisíce let.

Dnes je již jasně rozlišeno, co je norma a co je alternativa: „*Snažíme se o to, aby věda popisovala náš svět. Ve skutečnosti však věda popisuje jen stav současného poznání o fungování našeho světa. Naše poznání je přitom stále omezené, že opravdu přesně nevíme, jak náš svět funguje. Co je za jeho hranicemi, přesně nevíme*“(str. 10).¹¹⁵

---

¹¹⁵ O.Válek: *Psychotronika, Ben 2002, str. 10-11.*

9 Shrnutí problematiky a nástin navazujícího projektu

Cílem mé práce bylo, pokusit se ukázat, na základě případové studie Mesmera a Gassnera, jak se v Evropě, v druhé polovině 18. století setkávalo přírodovědecké, náboženské a magické myšlení. Jsem si vědoma toho, že nestačí v rámci mého mikro - výzkumu pouze popsat jejich historické působení, proto se v závěru pokusím nalézt jisté paralely se současnými mezními obory nepřijatými do racionální vědy. Mezi ně patří například psychotronika či transpersonální psychologie. V závěru nastíním myšlenku budoucího projektu, který by se dané problematice mohl šířeji věnovat.

Sledované období je epochou rozvíjejícího se novodobého přírodovědeckého přístupu, který začíná představovat základní nástroj objektivního poznání. Je přirozené, že se právě v osvícenství objevují snahy o vědecké zkoumání okultních jevů a existuje viditelná snaha o jejich zařazení do tehdejší vědy. Vybrala jsem si mesmerismus, protože právě on představoval „potencionální“ vědní obor, stojící na hranici magie a přírodovědy. Ve své době byla metoda mesmerismu mnohými autoritami přijímána a rozhodně nebyla kladena na roveň se šarlatánstvím. Franz Mesmer se celý život snažil o to, aby jeho teorie *animálního magnetismu* byla vědecky prokázána, byla nápomocna lékařům a tím i ku prospěchu celé společnosti. Vědecké kapacity, které zkoumaly mesmerismus, jej sice odmítly, ale bylo by dobré si položit otázku, na kolik bylo jeho popření podmíněno dobovým paradigmatem.

Jako protiklad k mesmerismu jsem si vybrala katolický exorcismus J.J. Gassnera, jehož postup se většinou shodoval s představami katolické církve a splňoval všechny její požadavky, co se týče církevní magie. Nicméně většina představitelů reformované církve exorcismus odmítala. Můžeme tedy konstatovat, že i osoba katolického exorcisty stála v té době na hranici akceptovatelnosti křesťanské církve a přijatelných církevních magických praktik. Pokud bychom ale připustili fakt, že „posednutí“ vyžadující exorcistův zásah by bylo způsobeno nikoli přímým působením ďábla, ale „zprostředkovaně“ – působením jiného člověka – pak by to znamenalo, že tento typ posednutí můžeme chápat jako čistou magii a potvrdilo by to oprávněnost chápání magie jako existujícího funkčního nástroje.

Mesmera ani Gassnera není možné považovat za jednoznačné podporovatele magie. Mesmer sice neměl pro svou metodu přírodovědný podklad, ale ten neexistoval ani v řadě, tehdy vznikajících, dnes již vědecky uznávaných oborů. Stejně tak Gassner jistě jednal podle své nejlepší náboženské víry. V obou případech nebyla hlavním předmětem kritiky úspěšnost či neúspěšnost výsledků metody, ale kritikům šlo hlavně o napadnutí použité metody jako takové.

Je škoda, že mesmerismus zapadl do historie spíše jako druh šarlatánství. Přesto lze vysledovat jeho návaznost (nejen) v psychotronice, která jej považuje za jednu ze svých vývojových etap.

Psychotronika je stejně jako mesmerismus, dobovým paradigmatem odmítána. Jevy, které psychotronika zkoumá, však provázejí lidstvo všech kontinentů od nepaměti. Mnohé z nich mají společného jmenovatele: úzce se váží k naší psychice a zároveň jsou doprovázeny fyzikálními projevy. Psychotronika navazuje na historická učení a dobové představy: Vychází z parapsychologie, ale již nevystupuje v přímé návaznosti na okultní učení spiritismu, magie, astrologie a mystiky. Jejimi předchůdci jsou mimo *animálního magnetizmu*, také metafyzika a přírodní filozofie čínské, indické a egyptské kultury, které vnímají přírodu jako jeden harmonický celek. Psychotronika je disciplínou, která studuje vazby mezi vědomím (včetně procesů nevědomých) s energií a hmotou.¹¹⁶

Pokládám také za důležité zmínit význačného světově ceněného psychiatra a psychoterapeuta Stanislava Grofa, který se v celé své vědecké kariéře snaží popsat a pochopit duchovní rozměr lidské psychiky a který se v šedesátých letech pokusil překonat vládnoucí behaviorismus a freudismus. Jeho nové pojetí psychologie - *transpersonální psychologie* - bere v úvahu celé spektrum lidské zkušenosti včetně změněných stavů vědomí a je podloženo velkým množstvím pozorování a pokusů. Zdůrazňuje jednotu mysli a těla a chápe lidskou existenci v její celistvosti.¹¹⁷ Transpersonální psychologie se začala brzy spojovat a prolínat s dalšími vědními obory, s nimiž začíná vytvářet podle mého názoru, zázemí nového vědeckého myšlení — nového paradigmatu. Bohužel v České republice není jeho dílo akceptováno, a přestože jeho práce splňuje nejpřísnější vědecká kritéria, obdržel od českého skeptického hnutí Sisyfos „bludný balvan“.

Jsem si vědoma toho, že zvolená problematika v řadě směrů přesahuje rozsah předložené práce, proto bych se ráda daným tématem dále podrobněji zabývala. Ve své další práci budu zkoumat přesah mesmerismu, jeho postupů a směrů z něj vycházejících, do 19. a 20. století. Také považuji dále za prospěšné, porovnat československé a zahraniční parapsychologické směry, zhodnotit jejich přínos pro naši společnost a případně je zkonfrontovat s názory současných vědeckých autorit.

Pro navazující diplomovou práci jsem si stanovila jako hlavní úkol, výzkum badatelské práce Břetislava Kafky. Autority, mimo oblast oficiální vědy, ho uznávají jako spoluzakladatele světové psychotroniky. Kafka rozvinul tehdejší vědomosti v oborech jako psychologie, parapsychologie, filozofie a lidovém léčitelství a je považován za pokračovatele Mesmerova *animálního magnetismu* v Československu. Kafka se snažil dokázat, že duševní vlastnosti a schopnosti člověka jsou nesrovnatelně větší, než si představuje současná medicína a přírodní věda.

---

¹¹⁶ O.Válek: *Psychotronika*, Ben Praha 2002, str. 16-18.

10 Použitá literatura a zdroje

Alternativní medicína, možnosti a rizika, kolektiv autorů, Grada Praha 1995.

Amorth, G.: *Exorcisté a psychiatři*, Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 2006, ISBN 978-80-7192-981-9.

Binet, A. and Feré, Ch.: *Animal Magnetism*, Elibron Classics 2005, ISBN 1-4021-6644-3.

Black, J.: *Evropa osmnáctého století*, Vyšehrad Praha 2003, ISBN 80-7021-376-0.

Cavendish, R.: *Dějiny magie*, Nakladatelství XYZ 2008, ISBN 978-80-7388-072-9.

Darnton, R.: *Mesmerism and the End of the Enlightenment in France*, Harvard University Press/Cambridge, Massachusetts and London 1968. England, ISBN: 0-674-56951-2.

Eliáš, O.: *Úvod do magie*, Trigon Praha 1938.

Hahnemann, S.: *Organon racionální léčby*, Alternativa Praha 1993.

Heřt, Jiří a Zlatník, Čeněk: *Věda kontra iracionalita: sborník přednášek 4*. Vydavatelství Nosková Praha 2008, ISBN 978-80-903320-4-1.

Kuhn, T.S.: *Struktura vědeckých operací*, Oikoymenh – Praha 2008, ISBN 80-86005-54-2.

Lévy, É.: *Dějiny Magie*, Praha 1934, překlad Jan Kefer.

Malinowski, B.: *Magick, science and religion*, Garden City, NY 1954.

Midelfort, Erik: *Exorcism and Enlightenment*, Yale University Press – New Haven and London, 2005, ISBN 0-300-10669-6

Nakonečný, M.: *Magie v historii, teorii a praxi*, Vodnář Praha 1999, ISBN 80-85255-12-X.

Nakonečný, M.: *Podstata a lidský smysl magie*, Sborník „Člověk ve světě magie“, Praha 1992.

Porter, R.: *Největší dobrodiní lidstva: Historie medicíny od starověku po současnost*, Prostor Praha 2001, ISBN 8072600524.

Rejdák, Z. a Drbal, K.: *Perspektivy telepatie*, Eminent 1995, ISBN 80-85876-08-6.

Revel, J.: *Dějiny těsně při zemi*, Cahiers du Cefres n°19, 3/2010.

Steiner, R.: *Mystika na úsvitu novodobého duchovního života*, Grada Praha 2009, ISBN 978-80-247-3180-3.

Válek, O.: *Psychotronika – základní teoretická koncepce*, Ben Praha 2002, ISBN 80-7300-085-7.

Valuch, J.M.: *Magnetismus jako podmínka života a zdraví*, Metramedia Praha, 2000, ISBN: 80-238-5886-6.

Weinsteinová, M.: *Pozitivní magie*, Československý spisovatel 2011, ISBN 978-80-87391-91-4.

Zweig, S.: *Léčení duchem*, Odeon 1981.

Slovník naučný (2. díl), redaktor: F. Rieger, nakladatel I. L. Kober, Praha 1862.

Internetové zdroje:

New Advent – Catholic encyklopedia:

<http://www.newadvent.org/cathen/06392b.htm>

(heslo J.J.Gassner, přístup ověřen 20.6.2011).

http://en.wikipedia.org:

http://en.wikipedia.org/wiki/James_Frazer (přístup ověřen 20. 6.2011).

http://en.wikipedia.org/wiki/Franz_Anton_Mesmer (přístup ověřen 20. 6. 2011).

Skeptický slovník Sisyfos:

<http://www.sisyfos.cz/index.php?id=slovník&act=zobrazit&idd=&pismeno=&vyraz=1189079363&heslo=Mesmerismus> (přístup ověřen 20. 6. 2011).

Zpravodaj Sysifos 2/97:

článek „Konec vědy“ dostupný na www.sisyfos.cz/sisyfos/zpravodaj/sis07_01.htm (přístup ověřen 20. 6. 2011).